

КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

ОРГАН „ЦЕТИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ И ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

Свеска
VI

Изази крајем сваког мјесеца у свескама од 2 табака велике осмине
Цијена је листу за Црну Гору 4 круне, а за иностранство 6 круна — на годину.
— Рукописе, писма, часописе и новине у замјену, ваља слати Уредништву;
а претилату Администрацији „Књижевног Листа“ на Цетињу. —
Рукописи се не враћају.

Година
I

Г л о с а

Црногорче, царе мали,
Ко те овђе још не хвали?
Мачем бијеш, мачем сјечеш,
Мачем себи благо течеш.

Бранко Радичевић.

Т и у ови камен голи
Борио си с' од вјекова,
Живот даде, крвцу проли,
Не хтје примит стег окова.
Па како те не би звали:
Црногорче царе мали.

Противника сила клета,
Испред твога мача гине;
Љубав к роду, вјера света
Уздиже те у висине;
А пушка ти к'о гром пали:
Ко те овђе још не хвали?

Ђе удара твоје копље,
Не лиши се душман јада,
К'о пред вјетром лако снопље
Преза, гине, мртав пада.
Бјеж' с огњишта њему речеш:
Мачем бијеш, мачем сјечеш.

Не даш туђем твоје ништа,
Пратиш твоју стару славу,
Са твог прага и огњишта
Поносито дижеш главу.
Напред гледаш, ступат ће ћеш:
Мачем себи благо течеш.

Мило Јововић

С в е к р в а

Слика са села

— Лука Јововић —

К од нас је од старине био обичај,
да млада невјеста, пошто се доведе,
прву ноћ са ђеверима спава, а у
јутру зором устане, те истом с ђе-
верима отиде на извор са дрвеном
кацом на глави и донесе воде.

Кад се кући поврате, опале ђе-
вери двије пушке за знак, да је
млада први пут у дом воде дони-
јела. Сватови се већ почињу дизати,
и при умивању невјеста држећи
убрус, салун и кацу с водом поли-
јева им свакојем редом, а они ју да-
ривају по могућству и вољи: динар,
два, пет, цванцику.

Но у кући Голуба Мргудова
овај се обичај прекрши. Невјеста ле-
жала са свекром, а пошла на извор
кад је сунце у врхове грануло —
и то сама, пошто је Гордана, и кад
је ђевојком била с истог извора во-
ду црпила, те умјече сама отићи,
да не ломи ђевере.

Гордана није била гледна: кма-
ста, малих очију, састављених вјеђа,
кратких обрашчића, мале косе, а
имала је и њеке мале знакове од
бркова, што код нас ружно приста-
је, а што је још горе — обиљежава
вјештицу.

Но Гордани су хаљине стајале красно — она прѣва као копље, па све уз њу прицето као сливено, а кад иде као да лети.

Кад стиже на воду, тамо затече више од двадесет жена са кацама и барелима. Због велике налоге свака хита да што прије захвати. Преко тридесет кућа се једним точком служе.

Млада невјеста није те ноћи спавала. Није јој дала њена добра и од вазда стимана свекрва — милујући ју по лицу, гладећи јој кссу рукама, учећи је како треба по староме обичају, да кога зове: мушке и женске, старије и млађе.

— Ови ти, мила моја, срећо и кућо моја, долази брајо (Ђевер), ови стрико, а жена му стрина. Брајо Петар, мене је долазио брајо, кад сам дошла у ови дом — а Бого ми то је било давно; он бјеше тада дијете. Кад сам први пут ови праг прекорачила, њега сам на рукама у кућу унијела. Он ти долази стрико. Мојега брата Мрка треба да зовеш ујаком, пошто и твојему Голубу долази ујак; а тако и све наше кумове треба да зовеш кумовима.

Немој грда била насмијати се пут кога, е би се злом пронијела. Данас су људи ђаволи: момчад се задијевају, чешу се о улице, па би те изнијели на бејан;¹⁾ а ако што опта Голуб — он је муханат — свако би ти ребро сломио наполи, е је и он био галијот, знам ја — и ако се нијесам вјешта чињела — па зна што су галијоти. Чувај немој ми кућу ископати. А имамо лијепо — доклен 'оће Бог. Ја сам око Лабуда вијек оставила, и мучила се кѧ црни паук, те скупљала кѧ тица у гнијездо, само да је вама више. Еј, млада сам ја остала без мужа пок. Мр-

гуда. Била сам напунила тридесет, кад је на Царевоме Лазу под барјаком погинуо, а Голуб ми је оста под пѧс, те ми га је након по године Бог дѧ. —

Гордана је дакле онако буновна латила била виједро из пањеге, и похитала на извор, Ђе је као што рекосмо нашла жене, које су чекале ред да напуне. Она постави кацу на позиду, више точка, па као млада, зареди те сваку жену пољуби у руку. Ове је постимаше као младу — а као први пут — те је пустише да преко реда напуни.

— Чудне и собразне невјесте — хваљаху је водарице, пошто ова оде. — Ма има јој од кога пријенут', да је таква — вели једна.

— А како је, друге, умјетна у руке — додаје друга — сашије гуњ кѧ терзија, направи опанке, чарапе, кошуље, опшвице, подвезе, то је — веле, које су гледале — кѧ сливено. Што је гођ прђије донијела — вели Анђуша Никова — то је све проз ње прсте прошло, а од домаћег није одвојила, што може бит' да се прст замота. Ма ни мајка јој никад не стапше колико црв у дрвету; по кући нигда не патише ни сад та женска глава, а ето се већ згурила од старости, и дошла кѧ гудач. Кокоти у крила, а она на ноге.

— Ма како знаде Горданица за сваку како јој која долази — наставља Стоја Петрова — ону секо, ону ујна, а мене да ми је у знање никад није ни видијела!

— Ваистину јој тако и долазиш — проговори Бистра Павићева — па јошт и тетка да ти је рекла, ништа се нећаше побркати, јер њезина баба по оцу, покојна Докна и твој Ђед Стијепо били су полубраћа: од једнога оца, а од двије мајке — била је с твојега огњишта. Ја знам

¹⁾ јавност.

кад и иђаху једни код другогa — кад се полажаху о Мученика — ка знам ли, што сам синоћ вечерала.

И тако жене како која напуни, по двије по три заједно одлажаху, дск се точак не ослободи и жена и њихова разговора.

*

Гордана је свекрву поштовала, као што обично невјесте у почетку чине, али јој није могла угодити.

Катна је имала једну мању, а није једну по двије, а за обије је жељела, да нико не зна. Није их хтјела никоме повјерити. Снаха их дознаде: видије да нестаје мес у каци, нестаје вина и ракије у бачвама; кућа, поред свег рада назадује. Кад је вријеме од работе Катна се вазда вргне у болијест, па лези, сједи, једи и пиј.

Видије Гордана да и домаћи радови на њој остадоше. Мраком с рада стигни кући, па је требало да тада иде по воду, да мијеси хлеб и готови вечеру. Сувише чужд од жена, како је Катна плаче кроз уста.

— Кућа ми је — збори она — сваки дан назад откад је Гордана у њу улегла.

Гордана ово каза мајци, а она поче то да сије кроз махалу.

Прво пође код Крстиње Андрине. То јој је била највјернија другарица. Стај јој се на вјеру јадати, како је кћер утопила.

— Боље — вели — шћах учињети, да сам јој то јутро личину око грла намакла, и повукла је ће у то поточине, да јој се не зна гроба, но што сам учињела. Превластише ме људи о њиховој души. Потроши она јадно-свекрва све, све прогна проз гракалицу; остаће ми оно дијете, да скаче голо ка месо у пињати! Право је вала да ми кости кршима туче. А она је јадница мирна ка

бравчић; не би се она коме пожалила, да је на ченгеле метнеш; бојим јој се!

Крстиња Андрина била је зла и опака жена, да те Бог од ње сачува! Рамала је на једну ногу — и то десну; у младости је носила један штап, у старости пак два, а од ћорог, хромог и сакатог прођи се, ако мислиш себи добра. Крстиња је умјела из јалове краве теле измамити. Тако је она и Анђушу, мајку Горданину, могла само кад јој је воља било, на своју страну привести. Са Катном је за вајду вазда била у добру, пошто су родом биле из једног мјеста, при том врснице, а једне године и дошле — удомиле се; често су се и полазиле.

— Хеј, моја добра Анђуша, ти ми о њој причаш, ка да је ја не познајем; да си мене питала нећаше је њој давати, никада се нећаше њена снаха назвати. Она се мене не једном по сто пута жалила, иста Катна — е је слаба, а стоји бијесна — тамо она — ка маска, не би је ниједна зетска кола ћерала. Чим домаћа чељад обрну плећи и растрве се по работу, прћакне она с одра, ка кад је имала двадест, — кључаницу на врата, а просуљу на огањ, па је накеља сланине и јаји, да јој једва може ожица работати. Замирише сва кућа од пригања; набрива се ка чељаде које нема мах на срцу, а здрава у сиришту. Причала ми је и Марковица, ако ће бит' и два пут (оне су јетрве), да кад-год отиде к њој за сито или кантар, заудара ракијом, ка да си мијех одријешила, а свако јутро висе јој ћесе испод очи, и сва је подбула и дошла ка леб у квас. А кључ од скриње брату рођеноме не би дала, но све кључеве кули око себе ка чума ћецу. — Висе јој о пасу, а кад легне забије их под главу.

— А зваше ли кад кога на ту женску главу?

— А што ће га звати?! — Она изусанчила, те све на једну мјеру. И кад јој ко спомене за такве работе, на сред је срчаника заболи.

— Што ћемо звати медике — вели она — све препоручују чаја од липе, неслану чорбу од кокошке, млијеко, а ко ће то испунити? Ко ће локати неслану чорбу? Нема мене лијека. Болијест ми се — вели — одавна угнијездила у дроб; кад легнем потрбушке, на лијевој ми банди завију горе и воде; и кад сам имала десет година, чула сам је под лијевом ожичицом; у једну страну колико ми хвата црна утробница, не смијем се таћи колико у очну зеницу, а мили ми нешто испод ребара, ка — Богом би се заклела — да је жива работа, и заврти ми се — вели — свијет, кад се исправим, и да се за шта не ухватим, бих разлепушила, ка кокошка без главе.

Баш ми је ономадне причала — бјесмо се обије затекле у Марка на повојници, кад му је Бог да онога ђетића — сад лаже ли, чудо је тамо њу знало. Дође јој — вели — ка да је у броду, па ка да мине кућа у амбисе, а све јој тигле више главе играју; чине јој се блијеске пред очима, и као нека мрежа јој ухвати вид. Од једног чељадета учине јој се двоје; па јој од нека доба болови одумину, ма колико, колико би човјек крст на себе бацио, и посље, ха мој соколе! Боже узми душу, а Бог је неће!

— А јесу ли барем били код Петра Митрова, Марка Милутинова или код хоће да им даду какве записе?

— И код бајалица и код хоће, код овога, код онога, петога деветога и код свакојега ђавола — осим нас и ове куће — ће су се могли домислити, но све на једну мјеру.

— Фала је Богу — рече Анђуша — како је трпе?!

— Злочесто, али не могу другојаче. И у шали, да јој што наштукну, сјекнула би ка змија из круга: „Да ви мене није било, не бисте ни на Божић ручка имали, нити би имали су чим брк омастити! А за кога сам се ја мучила по за вас? Оно је рало земље под Купцем за моје паре узето, а тако и први волови; за тијем она крава, те сте је ланих убили и изјели, и од ње она два јунца те с њима сада орете; па ова маска — и ако је стара — ’оћу младу — или паре колико она чини, е сте је на домаће работе одрли. Кад се тај лијеви зад начиња, ја сам моје паре за клак дала“!

Све кори некаквим очинством, што је у мираз донијела. Нигда се не бих опушћелица пограбила, да сина на мираз оженим. Од тога нико користи није дочекâ. Гледај ти те ожени сина од људи — ће је пуна кућа чељади; ето ти пријатељ, да ти имају ће ђеца доћ’ у ујчевину. Боље је то, но да ти жена мираз у торбици донесе, па да ти синовима послјије јаде задаје, да их кори, да им се ручка не мили!

Разговор Крстићин са Анђушом, јако наиједи другу, те се поче свакојако довијати, како ће избавити дијете испод јарма сваће.

Поче сваћу јавно на скуповима изобличавати: тајне јој износити.

И Голуб сад наспрам мајке опорије поступаше.

Видије Катна, да се коло око ње спљело. Затражи суд, да се дијеле. Изнесе своје документе из под заклопа од скриње, у којима је било: колико је пара она у кућу дала, које је баштине за своје паре купила и т. д.

Од шест рала узе Катна три као својину, а четврто за сто тали-

јера, што јој је кућа дуговала. Од два рала што остаде преко овога нехтје дио, да би обавезала сина, да је издржаје.

Суд јој одреди годишње: двадесет багаша фруметина; пет пшенице; два барела вина, четири боце ракије; два поврата лоза на један ред, да у вријеме од грозђа има да једе; два коријена смокава, једну мурву у обору, и то ону вишу под гувном; трећи дио од куће (цијела осам лаката дужине) али да пријебој начини Голуб; да јој начини огњиште, претњак, да пробије један мали прозорчић и начини о своме харчу затварач; да пробије врата на јужној страни и начини дрвене стубе, или ако му је лакше да наспе бубуља¹⁾ или подигне чесов волтић, како ће се са земље моћи у кућу уљећи, — и да јој поврх свега тога даје по десет талијера паром за остале кутње преше. Све јој је одређено морао давати на главу свако по године. Од кутњих посала без чега се никако проћи не може, да јој се да: сач, цријепња, наћви, сито, ваган,²⁾ вериге, лампа, три ожице, пустина, бијељ пињата,³⁾ а остало по кућство наполи. По смрти Катниној да кућа, и покућство остане за Голуба, а баштина од четири рала коме хоће Катна. Проскуре за пред душом мртвијех да даје Голуб, и за то без дијела дадоше му проскурњак. Кад би се Катна полошила, да се његује и по преша, да Голуб додаје за његу.

Суд узе своје дангубе: кнез Марко за два дана четири цванцике и шест карантана, а двојица од гвардије по двије цванцике и осам дивара. Кокоске не дијелише, но њих суд за вријеме дијелења — по обичају — поједе.

¹⁾ Крупи шљунак. ²⁾ Здијела. ³⁾ Котао.

Катна, чим се начиње пријебој од штица, прозорчић, скале и врата, пренесе покућство и пропири огањ.

Црнога и тога живовања као што бјеше Голубово: два рала земље, а толики беспотребни трошак око куће за Катну, па исплаћивање, а пријатељи, које треба дочекивати, одиве, а проскуре!

Читаве двије године работа се тако возила. Катна трдши, добавља с пазара мрс, рибу, преслачке, пиће. На руке је вадила те плаћала оне, што ће јој донијети воде, дрва, понијети у млин и донијети из млина.

Треће године би код Катне велики преврат. Бјеше трећи дан по Ђурђеву-дне, доба највећег рада. Голуб и Гордана — као вазда — отишли на надницу, а дијете — то што имаху — Гордана повила у колијевку, па пошто њива на којој су радили није била далеко од куће остави га дома, јер је могла сваког почијева доћи к њему и подојити га. К одноћи чу Катна, ће се дијете криви, а мајке му нема. Дијете од једном престаде плакати. Катна погледа кроз пријебој и има шта виђети. Ђетету дошао повој под грло и хоће да га замакне! Мали се јадник копрца очајно и удара главом о лучац. Сјекну Катна као помамна. Врата није могла отворити те одвали штицу од пријебоја — јер срећом не бјеше причављена. — Ускочи у кућу, подиже главу ђетету, размота и разбаца повоје, искубе дијете, пови га у пелене, па га тако држаше тепејући му. Мало јаче загледа малишана од шест мјесеци и виђе у њему слику ђеда му — слику свог мужа Мргуда. Она осјети, да је то дијете њено и само њено. Стаде тражити кроз синовљу кућу, да што дадне ђетету, да га заложу. Не нађе ништа, но све празно: лонци, пињате и каце; само на полици стојаше ко-

лико двије до три ока фурметинова хљеба — тврдо као мушкет, а и то бјеху миши наоколо орубали. Сјети се јадница, да јој се син и снаха све за њу муче, а сами да ништа немају; лати дијете, па га однесе у своју кућу, те га тамо стаде запиљати сиром и колачима.

Кад Голуб и Гордана увече у кућу улегосе запрепастише се видјевши колијевку празну.

— Куку мене, Бошко, ископана кућо данас за увијек! — викала је Гордана очајно.

— Не бојте се — проговори Катна иза прибоја држећи дијете на рукама — ево Бошка; он је мој, ви сте моји, а ја ваша. Развалите пријебој; и ова је кућа ваша, и све што је у кући ваше је. Сварила сам ви вечеру, дијете сам најела. — Ако ће те да стојимо заједно — добро, не ли овога ђетића ја не дам, но је он мој, и све моје суво и сирово сјутра ћу њему да потпишем.

*

Боже помози какав је овај свијет!... Катна је била од сад и добра мајка и добра баба, и — добра све-крва! Уопште ни у чему није она, што је некад била. А и син и снаха су јој били као и једни!

Катна је за живота дочекала од својих свако добро, држали су је као мало воде на длану. А и послје смрти су је се сјећали и чињели јој пред душом.

**

Н а В и д о в - д а н

Пет сто љета — вр'јеме дуго,
Вр'јеме мрака, црне тмине,
Прохујаше неповрату
Поврх српске отаџбине.

Пет сто љета синџир тешки
Од кад српске груди стеже,
Од кад Лазар, и с њим царство
У гроб страшни, ледни леже.

Пет сто љета — туго веља,
Од кад славни Милош паде,
Браћу своју — ој невјеро!
Од кад клети Вук издаде

Ој, Косово, тужна слико,
Српском крвљу натопљена,
Да л' са крвљу душмановом
Бићеш икад освећена?! —

Лијевањанин

**

Г о с п о ђ а М а р е

Пршлост и садашњост

Посланица хумористична

† И в а н С т о ј а н о в и ћ

(Свршетак.)

На посљетку садара не би било с горега, нити би се боље могло заглавит, што да надометнем који су обични полазници у госпође Маре, да се код ње спрате, не толико, да приметну три четири ријечи међу собом, колико, да се науживају њезинијех понудџа, њезине мантале, њезина самотока, њезинијех приганицаџа, њезинијех соирџа, јербо је раздајница на гласу, и укусно је све оно, с чијем те читне¹⁾, кад јој дођеш у госте; како могу свједочит и ја по моме окушају, да њезина кухиња ништа не износи припорито, ни без зачиња, ни нахрс,²⁾ прем да је она за себе доброхрана. Покле гдје је круха, ту је и зубџа. Чешће видјех у ње некога госпара Ника, који јој омили с његова јаукања врху таштине, и залудности овога живота. Тај вади из Соломуна, Ораџија, Леопардија, некијех духовности, да смо кап на листу, само мјешина надухана; да земља земљу чепље док

¹⁾ Кога читнут значи, дат мали залогџај чесагод да окуша.

²⁾ Нахрс значи не добро скувано.

се здоби; не будући она кадра докучит, да пред господаром Ником то све излази опет на једну саму пословицу: „ко себе гоји, најбољи перивој гоји.“ Упознах после, да тај Нико није друго, него танко препредени галац, јер му упаде сјекира у мед, да управља с њезинијем имањем, добро једе, а још боље пије: а тамо њу ћеш чут прајат, да је једини душеван човјек. И није о томе збора: нека духовност покрива удобност, и самољубљивост многијех људи. А што духовност и уљудност, и питомина не покрива! Просто било дакле госпођи Мари што узме једно за друго. Доходи још у ње и госпар Балдо, кога ти добро познаш, баш не примјеран човјек; а међу остале и неки госпар Цвјето, од којег иде ми баш овди од руке, да ти напишем двије три ријечи. Тај младац је загашене помасти, ока стрјеловита, који наљегује сунцу из облака кад продре, рудаш, вранијех коса, а у направи бизгич¹⁾, и гизделин. По њемачкијем наукам изучен је; открива поуздано што му лежи на срцу; пријазан, плах, говоруша големи, Шилером, и с Прати у руци, шњури око Стане прве окушаје љубави, докле који идеал сасвијем га занесе. То и госпођа Маре цијени по прилици, покле често крат од друштва они се одвоје, и застрале. Стане, у којој бива вјере, колико сребра у шестици, потом се с њим суочи, отвара му албум, да јој накрене зачинка, попјевака, којијем би се опет хвастала у одношају посљедноме, и гдје може, уклепала, да се с толико љубовника сукоби, колико туде имаде различитијех пиесанца. Стоји у нашој уљудности и то вјероват, колико женској страсти пристоји се међу остале лажи, гдје кад, и такијех улагати. Кад ми даде једном тај албум, да и ја штагод јој напишем — ода шта складно се ја опростих — насријех ту на букла „све живе пиесни, и слатке љувесни“ које кажу „образа Станина сунашце, и Цвјетово мекано срдашце,“ које свједочи пред свијем пјесницима овога свијета, а не пред нама „ка-

¹⁾ Бизгич, гизделин значи талијански giovane galante attilato.

ко би преволои муку парат, и наколеч за храну, а до вијека блудит, и бахорит Стану“ и т. д. Насљедник Хегела у мудрословију, вјерује неки опћени, и недоспиетни напредак, о којему тлапа по вас божији дан и блебеће. Требало би се крви насјести, да га углавиш, како људи кораче по степенима, што нарав даје, а не по измишљотинам, да изобразеност, ко струк телесни, доходи од упливља физичкијех околности, и својственијех, од којијех најпоглавитији јесу језик, и догађаји свакога мјеста, и природа околна; од свијух којијех човјек не може утећ, да преко тезијех не скује себи изобразеност. То све чини га прво домороцем и народњаком. Јер како човјек по тијелу једе другијех живота, и соке туђијех живота у своје тијело посвојава, да веће нијесу она телеса, него он; тако изобразеност другијех народа преко свога језика, преко својијех обика, и осталијех материјалнијех појама, што му даје своје мјесто, и природа околна, и своја повијест, к себи посвојава, и излази друга изобразеност. Једна је изобразеност на свијету у своме бивству, јер једнако је свуда, и у свако вријеме оно што је истинито, добро, лијепо; а окроји, и утвори изобразености јесу многостручни, но више о различитијем предметима материјалнијем, и ћудореднијем, но различитијем нагодима. По томе прегледу рече Gothe голему истину, чим остави уписано међу осталијем својијем пословицама: „да човјек никад незна добро свој језик, ако се не изучава у туђијем језицима.“ Зна се, да један народ питоми, кад је веће изразио све силе свога језика, да прекаже оно што је истинито, добро, и лијепо у књижевности, и занатима и т. д., иде на горе; јер како је нарав људска ограничена, тако је све оно што ондје происходи: тад треба да изобразеност или погине, или да пода мјесто силама, и подобностима другога народа млађег у повјести, да ту исту изобразеност друкчије изрази. У томе стоји сок, то је *вербум* повјести. То Цвјето ништа не разумије, него ти постаје *аутоном* тврдоглави. Пусти га

— рече ми често из тиха Балдо: видиш да је лудорија! Ето га тамо! — Стане пака, која се цери¹⁾ над њиме, куцајући га по рамену, кликне доста пута: „моја грехотице!“ Кô рекши: колико, и колико њему недостаје пострадати од злоћудности нас људи, потом из нејака овако поступа на божју, вјерући све по прекази. Смијех је и права преказанија виђет препират се међу собом два занесњака, једнога о прошлости, а другог о будућности: Цвјета и госпођу Мару. — Муч'! Муч'! — Удре гдје-год она кад узвионе — ископниче Дубровника и Светога Влаха! — Тад он: а ма госпо Маре! чуј, душе ти! а да ко нас је просвијетлио него иностраност? — Ако му уђеде, да је замукне, Цвјето онда силбе: Остави, Бога ти! Ти ћеш да пук изобразиш с перчинима дубровачкијем, с Гондулом, с Качићем, и животописом светог Бенедикта! Гдје је то прилика? Кумим те богом! Ето што се до ради, кад се не изиде из своје тиквице? Пође ли ти игђе госпо Маре? Ово је јур све истоциљено у нашем Далмату²⁾. Оно су новине баш да отвориш очи. Оне пријаве, и цкљани управљају сваку изврнуту науку. Знам, да ти листи не допиру овдје уз твоју кућељу, пи до рука некијех кељаваца дубровачкијех, ни до некијех будала тамо у Задру, и до читаве Далмације, ни до Которске влахарије, које би ја све послô у смокве. Ја, ја исти гђегођер ту ти нанишем по који разговор, да немаду чеса одговрит. А гдје су ти сатире, које справљам? Свака пјесма, и разговор писмени у новинам, јест свјетлост зоре сјеверне, која рапчиња таме у пуку докле сине сунце опћене просвјете: пошто сатира је Јупитера гром, која растријеска и сатире грбоде. — Ја и Балдо смијемо му се испод брка. Често Балда поускам, да му штогод одговори. Он ништа: него ће ти скренут бесједом, те запитат госпођу Мару, кад се накопавају божање, или ку-

пус, или грах пошањ, јали како се навраћају водоваље по расадима, да не оветшају, и све оно у једну ријеч преко шта кућом се кући¹⁾. Пушти стати, Балдо је човјек и по, по том не признаје него сушту истину ствари. Он вели, да бива свашта, и свега на свијету, да треба припознат, да покле све бива, има разлог свога бивства, и да толико једна особа спаметна, колико једна спаметна влада, све што наводи уза се, све за своју корист, и за свој потпор да употребљава. Да на сврху и Бога градимотијем начељами, потом у њему вјерујемо провиђенство. Он прави, да свој сустав филозофички приликује чутњи крстјанској, која по светоме Павлу, све сноси, све вјерује, свему се нада, све трпи. Кад домори Цвјету наћи се у посјелу, гдје себичне ствари се помињу, или ће ти поћи ћа, или напашно сврћи говорку о књижевству, или завести се у политику. А кад је у тој пучини, већ му бесједи не видиш краја. Једном стаде да нас упита: које изабране посланике на саборе одлучисмо именоват. Госпођа Маре и ми одговорисмо, да никад тудер нијесмо приступили да именујемо кога, нити да ћемо. — А бре срамота! Све злоба ваше странке, стаде се дерат, те шетајући по соби депат: — Просвјета! Просвјета! Она ће родит слободу, она ће страсти утаманити. (Истините ријечи! али преврнутијем редом.)²⁾ Ево у садрузи људској јур је учинила. Не читамо ли ми по новинам да слободне владе, слободне законе, једнака свакоме права управљају и наређивају! Не видимо ли наше посланике слободне ода сваке страсти, да нигдје не притезају, које домовина слободне породи, и на саборе слободно производи, и слободно...

Тад Балдо по несрећи, који је тада прискрнивô нешто слатка, те слушао то све, у грохоту смијеха, који нас наскочи, кроз нождре, и уста, на плусе, по сагама, по

¹⁾ цирит — казат зубе, смијат се.

²⁾ *Dalmata* наслов једнога листа талијанских аутономаша.

¹⁾ Кућит кућом, владат трошком у кући.

²⁾ То јест утамањене али украћене страсти просвјету.

трпези, и по нами све заштрца. Тад да ти је било видјет нас скакат на ноге, и четат се! Тад да си видео госпођу Мару забущену викају! — хвала Богу! да хвала Богу! — а Стану припоштит се, те чупавице трчат убрусима да теру, а тужна Балда изнеморена од кашља, кога подадираше испрчкање смијеха, цијукат: — немој више! остави веће Цвјето душе ти!

Другда опет Цвјето о душка лакардишућ, некако му се изусти у заносу: — евала садашњи нараштај, који ода свуд ниче! прошаста пако се ода свуд смиче. — Тад Балдо се мало жица, надрт на Цвјета стаде нама расказивати која су поглавља свога мудровање. Видјех да нешто, што је било, и битисало, хвали, те га и жуди, а од садашњости нешто за чисто препознаје, а на нешто хрче, и одмеће. Што је говорио, и како је порасказо, ко ће, да ти све танко по танко понапише? кад је заглавио, премолих га, да поглавите основе, и разлоге ми како год забиљежи. Други дан на то пристане, и овди то што год располагаам, да његове мисли просудиш. Он докаже како:

1. Свака идеја, која гдјегод, и у које доба људством креће, колико и свака страст једне особе, треба, да узимаде један извански материјалски потпор алити силу, да се приметне у дјело, то јест да добије бивство. Кад га нема један пук, или ти једна особа, гине мученик своје идеје, или своје страсти.

2 Напредак обично сликује се ријезу недоспјетному. По Балдовој науци, напредак гре у круг. Рудењаци чисте од сутала оно¹⁾ све што спрвице се из земље раскопа, да би се употребило у занате; тако човјек образженост очистивши ода сваке опорности, напокон поступа с првом нарави. Владе дођу на утвор првашнијех садруга људскијех; а човјек изучен у неко доба постане прост, али с другијем окројем.

3. Треба припознат у човјеку осим нагона телеснијех, које има и животиња,

¹⁾ Сутал зове се оно с ким једна ковина буде природно замјешана.

неке нагоне паметне, или ти духовне, о којијем не може се до краја разговарат управ шта су, и окле су. Ти нагони могу у вјерозаконе, у ђудоредности, у заносе, или укане на љепоту, и граде отаре, правце, грађанске законе, пјесништва, књижевности, и лијепе занате, са којијема човјек зачиња и побољшава себе, и природу извањску. Пака нам докаже разговјетно како народ други народ да учи, те има утисак код њега; и да ниједан изображен није по себи постб, и како се није нико научан родио. Он сликује народе буби свиленој, која једе докле пође на виче, и свије пак себи плод свилени, и у њ се забије докле ишчезне и остави другијех. Тако сваки народ гоји се упливом извањскијем којега другога, и у своме развиту или ти просвјети, вије себи плод, од којега се окористе после ини народи, напотље ишчезне. То све потврди угледима старине. Ево Грци, и Латини развише се по славној својој повјести: први учинише се узор класицизма, а други оставише закона политичкијех, од којијех свијет никад не може се оканит. Ево у истоку, жидови бавише се око чиста вјерозакона из њих пукне крстјанлук; чишћега вјерозакона до њега не може измислит памет људска. Други народи источни стењаху под јармом самосилности политичке, и нема им спомене. Тако сви и садашњи народи уздржују сваки своју подобност, од које употребљају остали. Ходмо на нас. Гдје је језик? гдје су појами управ наши, да се изрази што је истинито, добро, лијепо? Камо ли наше подобности ђудоредне, да се с њима ми служимо, и окористе се остали?

Јер те три ствари чине народ: без њих пукови су стоке, или стогови. Што ћемо ране озлеђати! Дубровник насађен између сужања није имб славјанскијех појама, јер је био укиден од друштва околне браће. Није имо славјанскијех подобности, јер једно удо само здраво не може доказат које су вриједности свега једнога тјелеснога струка. Осташе му језик и друго ништа и учини, и докаже, колико класи-

цизам грчки и латински кроз језик славјански може бит прозрчан, и тако га још боље углади, и узгоји га. Дакле сва заслуга што народу даде Дубровник, јест прикладан језик донекле, и друго ништа; јер друго није могло ни дат. У простоме пуку овога несретнога народа дакле стоје закопани појами, и подобности, и толике љепоте језика још у њиховијем изрекам и пјесмама; стоје закопана поглавља мудрости у причама и пословицама; стоје закопана права, у свијема обичајима, и у повјесницама. Вук, Даничић, Јагић, и наш Богишић, имали би бит сликовани пчелињим матицама, које вабе остале на улиште. Или да речемо иначе, учит народ, његове обичке, изреке, повијести итд, чини се дјело најпоглавитије; ко тако чини јест личило, који рој садашњијех писаоца ваби с додоломком: „на љубицу мајко, на љубицу мајко.“¹⁾ Оно све што око народа политично, и књиженствено ради се, сликује се ко приправа материјална за којекакву зграду. А ако је разложима танчио.

Није потреба овдје да ти споменем која талабука учини се у Цвјетовој глави. Претуга, злоба, поштовање, зачуђење, све то се свали укупно. Ако не углављен, Цвјето пође барем увјерен, да не хоће се само академије, и мудраци на гласу, да се прозбори штогод спаметно. Пође увјерен од Балда, да спаметне изреке не чују се само међу господарима властницима, и осталијем великашима, црковнијем, политичкијем, у којијех пред богом буде изглађенијех ријечи по словници; али за све да им је свака изрека *de bon ton*, ништа не мање ријетко сјевне која *de bon sens*. Увјери се, да гдјегод дубокијех размисла, ко жестока биља по планинкама, нађе се онди баш, гдје би се најмање надо, ко што на посједу у госпође Маре, и то је оно, што се зове познат што је свијет: и да си ми здраво.

¹⁾ Кад се мотају пчеле у уљаник, један виче: „на љубицу мајко! на љубицу мајко!“ то јест ваби матицу пчела.

Ко купи народне пјесме, пословице, изреке, фразе сликован је овдје он оним који вата пчеле.

Рањеник на бојишту

Небо и бојно поље трепте у руменилу: бојно поље од крви јуначке, а небеска румен као да је огсјај руменила са тог поља. Сунце тоне иза бријега и просицпе посљедње зраке; дирљив и крвав приказ!

Насред бојнога поља лежи рањеник издишући у самртним мукама. Послије очајне борбе у којој је он подлегао, настала је друга, још очајнија, у којој се отимље дух од тијела, од привремене тавнице, бацајући земаљске ланце, који су га дотле стезали — да се вине у више етерске регионе, гдје ће му бити вјечити боравак.

Чело главе му стоји вјерни друг, а рањеник издишући шапуће:

— Збогом за навијек, лијепи свијете! Као што се сунчани зраци гасе тако се гаси и мој живот; али они да сјутра још сјајније сину, а ја их више никад, видјети нећу, мој се живот за навијек гаси.

Збогом, вјерни друже, ја више никад нећу видјети моје мило мјесто, гдје сам се родио и одрастао. Иди и кажи мојој мајци нека не плаче за мном. Још док сам мален био често сам играо са захрђалим очевим јатаганом, и често пожелио, да ту рђу сперем крвљу душманâ, који киве моју неослобођену браћу. Сад, када сам дорастао, та ми се жеља испунила; не марим што сам пао — пао сам за народ свој!

Кажи мојој сестри да убрише сузе. Када се буду враћали јунаци с бојнога поља, нека не бјежи од њих, него нека им иде на сусрет поносећи се; да је и њен брат био војник, који је истина пао, али је пао за народ свој!

Кажи моме брату, да смо се борили јуначки; бојно поље потопили

смо крвљу, а покрили тјелесима, која бјеху бедем непријатељу, те не дадоше да овај допре до његове колибе, него га оставише, да дорасте. Одвеси му мој јатаган и реци, да му је аманет од мене, да полети у бој, кад дође вријеме да се његова браћа, што пиште у туђем ропству, ослободе, па и ако падне — пашће за народ свој!

Кажи мојој драгој, да са њеним именом на устима умирем; а да сам остао жив, јаук и писка милиона неослобођене браће растрзали би ми срце. Овако то нећу више слушати те и не жалим што сам пао — јер сам пао за њих! —

Срце му је слабије куцало, глас се губио, око тавњело, а са посљедњим зраком сунца, који је чудном сјајношћу одсијевнуо у њему — и оно се занавијек угасило!....

Солун.

Спасоје Ј. Илић.

— ** —

Пелерина

— сличица из данашњости —

Сваки од нас смртнијех, те чепамо по овој грешној долини, знаде лијепо: каква је то стварка што се зове пелерина. Како се она код нас одомаћила, Бог би то знао. Ето нигдје нема ни записато, а камо ли штампато, да су наши стари икада и знали, а још мање употребљавали, тај комад одијела, који нам је отуд преко Крсца, са доста „лијепијех“ работица пријешао.

Па шта ћеш? морамо узимати туђе, кад нам и ово што је наше не дају, но се грабе ко ће нам што више однијети. Ето, брате слатки, бар ако ништа друго, а оно је онак чисто српски производ, па и то нам наша браћа Хрвати не дају;

веле: „*тихотаици* су хорватска домаћа пошња“

А како смо ми већ склони да усвајамо туђе, ту ти не треба много коментара. Сједни само љети пред „локанду“, па ћеш чути ма којег страног „кампионисту“, како онако бољећи прича, да ми немамо никаквих производа, а запитај ма кога хоћеш, казаће ти, да је исти дошао, да „скупцаје“ вересију по ломној Црној Гори и кршеватим Брдима.

По како скупој цијени и са каквим посљедицама, купујемо од разних фирма, оно што смо по ништавној цијени ми сами продали, то већ добро знамо. Колико ли тек наше пернате живине, плате невином својом главицом, док не оките какви шешир онако по најновијој моди.

Сопственик шешира се кочи и поноси са перјем на глави, а и не сања, да је недавно то исто перје покривало каквог његовог питомца, коме је он тако брижљиво кашу варио, па је поред свега тога његову одјећу тако слано платио. Ал' шта га се тиче, када се може шеширом зорити по нашем парку, клањајући се „пролазећим“ и ослушкујући музику баш онако безбрижно, ни мало се не бојећи прорицања, „Цепног прославног календара“, коме су шест мјесеци претрпани снјегом и кишом.

Е како шћаше г. Х. чиновник, радостан бити, да је онога дана, када се његова њежна половина по парку шетала, календар одржао своје обећање. Али баш као за његов и календаров инад, вријеме је било, да не може бити љепше. Сунце је већ полако, нагињало ка Ловћену испунивши своју богодану дужност, огријавши и богаташа и сиромаша, и онога са грбом и без грба. Музика, није да свира, но од ње јечи сво наше поље и околна брда.

„Народ“ посиједао покрај институтског зида, пуши дуван, и баца се, на некаква — буди Бог с нама — размишљања.

Госпођи Х већ и није потребан, „лумбрелин“ но га тек час по час, доводи х̃а у вертикални х̃а у хоризонтални положај, шетајући по тијесно исјеченим стазама, и критичким оком посматрајући тоалете „шетајућих“ се госпа, јер „сједећих“ у нашем парку и не постоји.

— Помага ви Бог! — сријета се гђа Х са гђом У, и љубе се као да је прошло десетак година од њиховог потоњег виђења, и ако је међутим прекјуче иста гђа Х позајмила „ћикару“ кафе гђи У онако преко „пјаце“.

— Добра ви срећа! — кличе гђа У — како сте? — Пошто су госпе у брзо дошле до закључка, да су добро, то су продужиле шетњу заједно, међући тако узгред своје примједбе о садругама, које поред њих пролажаху, што им је у осталом, било враћато равном мјером.

— Ах, какву је пелерину из Париза набавила гђа Z, то је нешто дивно, изванредно! — ускликну гђа У и најживљим бојама стаде сликати чари и особине те пелерине, што је тако епидемични утицај имало на гђу Х, да се она свим полетом своје тоалетске душе, предала томе новоме предмету, тако, да је заборавила да није ни вечере представљала, и тек кад се и последњи арбанас, навукавши своје папуче, удалио из парка, тргла се госпођа и узевши адресу париског магазина, а давши својој драгој У тврду несломљену вјеру, да ће и она скоро доћи до такве исте пелерине, пожурива је кући, не видећи пред собом ништа до некакву пелерину, а више ње крупним словима написато: „Жаливо.“

— Ајде дај вечеру, вели г. Х сиједајући за спремљени сто, и ослобођавајући свој чиновнички трбух, од огромног револвера.

— Ево одма, драги, — шећери женица — данас сам ти зготовила једно руско јело, што ме је Авдоћа научила готови га, кад сам била ђевојка.

— А, хм, одобрава г. Х.

— Но, како ти се допада? — пита женица, видећи гдје овај прави некакве гримасе.

— Хм, драга моја, ти знаш да сам ја русофил; Русија је мајка наша — пада г. Х у патриотизам — ал' су јела боља наша — завршује у стиху, јер је г. Х некада и пјесник био, па га још мисао на то доба заноси; шта више, он је био написао и једну драму у седам чинова, а већ колико је слика било, то знаде само писац и директор једног „путујућег“ позоришног друштва, који, кад му је г. Х приказао тај свој „скромни“ умни производ, прво погледа у наслов, у садржину, па онда у писца и његово бреме косе на глави, коју је он онда онако а la Пушкин гајио, па онда рекавши да има хитна посла, тутну му рукопис натраг, и замаче улицом, окрећући се као да га неко вија.

— Тхе, ти и не знаш, шта је вкусно, протестира женица, и премисља како ће онако вјештачки почети о пелерини.

Г. Х извадио кутију, па савија цигар, а гђа поспремила сто, па грозничаво прелистава некакву илустровану књигу.

— Што ти је то? — пита г. Х, а у глави рачуна, колико је још остало, да се подмири обућару за његове чизме и женине „штифлете.“

— Каталог Rintemps, одговара госпођа бајаги равнодушно.

— А, ха, пушта димове г. Х, а међу колутима се однекуд поја-

вљује слика касапинова са некаквим рукописом у крвавим рукама.

— Ау, ау! виђи, тако ти Бога! — одједном жена пада у одушевљење — виђи како је лијепа ова пелерина. Ама баш дивна; ах, како би ми лијепо стојала. Па није ни скупа, само шесет франака, наступа женица и као заштитницу, гура мужу под нос отворени каталог.

— Хе, хе — упада г. Х.

— Купи ми је молим те. Ела, златни. Ено видиш и гђа Z је има, а ја нити сам од горега, ни за горијем, апелује на генеалогiju, савијајући му једну ручицу око врата, а другом придржавајући каталог. Оли срце моје?!

— Не, одговара „срце“ и погледа, гдје му је капа, како би се часом изгубио, не предвиђајући ништа пријатног; но као да се за његово нерасположење према оваквим расправама унапријед знало, па је капа неким „волшебним“ начином исчезнула, и г. Х се морао, наслушати доста горких пребацивања пропраћених једним дијелом наше историје: ту су се помијешата са пелерином, поштанском упутницом и Жализом, чула многа имена, која се често код нас уз гусле пјевају.

Па и кад је поред свега тога г. Х остао непоколебљив, и најсуморнијим лицем, а већ промуклијем гласом, почео изводити живу статистику свију њихових кредитора, додајући сваком имену протоколарну суму, а поврх свега наводити своја самопожртвовања, износећи за доказ непосјеђивања кафана и свој упис у колашинску „Добру Наду“, ¹⁾ онда гђи Х није ништа друго остало до да падне у несвијест, шапућући: „пелерина, пелерина.“

¹⁾ Друштво противу употребе алкохолних пића.

„А од тога дана чемернога“, г. Х просто не зна куд да утече од силних приговора и напомена своје драге половине. Та није да куне и проклиње и пелерине, и магацине и Жализое, но од трајних напомена, и њему самоме друго већ и не звучи у ушима до „пелерина, Жализо“, тако да је једнога лијепога дана у својој канцеларији, почео један званични акт: „Поводом пелерине десечара Жализо“, а требало је: „Поводом давије десечара Маркише“. Добивши за ово папрену придику свога шефа, а с обзиром на тешке прилике у којима се на дому налазио увиђе, да се овако даље не може: задужио се и послао за пелерину.

* * *

Мир је и задовољство у кући г. Х.

Женица мирно везе некакви souvenir и сјећа се са задовољством сензацијоналне појаве своје пелерине у општинском парку.

— Ту г. Х? — отвара врата, некакви Скендербегов потомак, који је одавна баталио ритерски занат својих предака, па дошавши овамо к нама отворио „бутигу“ са двије боце првјенца и три боце вина, што му у осталом ни мало не смета, да ускоро постане газда.

— Јесам — одзива се г. Х.

— Посла ти Зеф оно талаган од Шкодра.

— Што, што?! — чуди се госпођа Х.

— Талаган скадарски, драга моја, јер ако ћемо живјети, тако се мора: ти пелерину, а ја талаган ¹⁾.

Ц. шинџе, 1901.

Мил.

¹⁾ Врло груби огртач за мушке.

Живот Донаца у миру и рату

(Наставак.)

Запоржци, ови „витезови мора,“ мало што су показали пут к турским обалама, него су предводили и друге и борили се у првим редовима. Синови тихог Дона тако су исто одважно прелазили бурно море и ненадно појављујући се међу мирним становницима, упадали су у куће, које обично, пошто би опљачкали и поубијали њихове становнике предаваху их пламену, а за тим су се с плијеном скривали за валове плавога мора. Ученици нијесу много изостали од својих учитеља: они су без разбора убијали дјецу, старце, знатне и сиромаше, само су штедили лијепе заробљенице, које су обично продавали или после узимали за жене. Сурови Запорожци, никог нијесу штедили, а и плачку узимали су само за то, да је сјутра дан попију.

Козаци су сами правили своје чунове обично од липових клада, које су цијепали попола; средину су дубли длијетима, са стране су ударали ребра, а на оба краја криве кљунове. Ради више стабилности они су ове неудесне судине облагали сноповима тршљаке. У оно вријеме кад су се на тај начин израђени чунови љуљали на обали, њих су товарили пријесном водом и козачком раном: двопецима, просом, сухим месом или сланом рибом. После овог цијела војска купила се у капели да се помоли св. Николи Чудотворцу, а из капеле ишли су на трг, гдје су испијали по бардак вина или меда у знак праштања. На обали испијали су још по један бардак и напоследак размијештали су се у лађе: 40—50 људи у сваку. У оваким приликама они су кретали у најгрђем одијелу, просто у дронцима; што више и пушке су им биле покривене рђом. Ово су чинили нарочито, јер пословица вели: „Свијетли челик очи примамљује.“ — Сложно су пјевали Козаци: „Ти опрости и остај с Богом, тихи Доне Ивановићу“ — и размахнувши веслима, почели би се удаљивати.

С дрским прегнућем они су пролазили мимо азовске тврђаве, покрај које су вазда пловиле турске галије. Дон је био преграђен са три гвездена ланца, а њихови крајеви били су привезани на обје обале, а над њима стојала су утврђења с топовима. У накрсна картечна ватра могла је за

четврт сата исцјепати сву козачку флотилу; али су Козаци умјели сваким неприликама доскочити. У мрачну бурну ноћ у вријеме плуска или густе магле, они су вјешто превлачили своје чунове преко ланаца, а после овога кријућке покрај обале излазили су на море. Другда они су спуштали низ ријеку брвна, која лупајући по ланцима држаху Турке у страху и забуну. На последак, Турцима се додије пупати, прекину палбу, а у то доба соколови прођу здрави неповријеђени на плаво море. Козаци су имали још један резервни пут којим су излазили на море, а то је највише по Донцу; за тим превлачили су лађе на рјечицу Мијус, а из рјечице право су излазили у Азовско море. Козачка морска тактика била је потпуно слична запоршкој. При сријетању с турском лађом они су је обилазили тако, да им за леђима буде сунце, а лађа сприједа. Сахат пред заласком сунца примицали су се на километар, а с наступањем мрака опколили би лађу и помоћу кука привлачили су је к себи. У вријеме тишине Козаци се нијесу ни скривали. Кад би заузели турски брод, јунаци су брзо одузимали ручно оружје и мале топове, узимали су новце и потребно одијело, а лађу са свима заробљеницима и осталим пртљагом пуштали су надно! Догађали су се и по Козаке несретни сукоби: турске лађе са раширеним једрима и са свом снагом ударале су у средину козачке флотиле: неки су чунови падали под турске галије, неки су опет гинули од картечне ватре.

Као јата плашљивих тица разлијетали су се испуцани чунчићи, спасавајући се, како је ко могао. А колико је пута страшна бура носила по узбурканом мору ове одважне пирате! Дешавало се је, да сва обала побијели од козачких трупова, а ако је који и спасао свој живот, спасао га је на своју велику несрећу, јер је падао у тешко ропство. Турци су несретнике ковали у ланце, а затим метали су их на галије, да возе. Ови губици били су страшно велики, али не гледајући на то козачка дружина није опадала. На мјесто једног несталога јављали су се десет других; морски напади рачунали су се најпробитачнији, па због тога нијесу се никад ни прекидали, не гледећи на ужасне морске буре, опасност да падну у ропство, пријетње султанове и забране царева.

Сретни повраци са успјешних сукоба радосно су се празновали на Дону. Јунаци су се најприје заустављали гдје-год

близу Черкаска; износили су вас плијен и ту су га дијелили братски. Посље овог облачили су се у најљепше одијело и са пуцањем из пушака приближавали су се к пристаништу. Сва војска, раније извијешћена, чекала је на обали. У Черкаску поздрављали су долазак палбom из топова. Право с пристаништа ишли су у капелу, гдје се служило благодарење, а посље овога на тргу грлили су се с родницима и пријатељима и раздавали иза мора донешене дарове. О количини плијена може се најбоље судити по томе, што самих заробљеника бивало је до три хиљаде. У Козака је било особито мјесто, гдје су се састајали са Азовцима; ту су мијењали Мусулмане за Русе. За паше Азовци су плаћали обично по 30 хиљада дуката; то је, разумије се, зависило од знатности заробљеника. Знатне туркиње Козаци су такође продавали, а све остале остављали су за домаће потребе; кад би се покрстиле женили су се с њима.

Кад је била потреба подићи на ратну ногу сву „велику“ војску, слали су по градићима грамате, да се Козаци спремају на бојно поље. Граја и гомилање били су на великом тргу Черкаском; он је бивао пун Козака из далеких и оближњих крајева. Ту је бивао на окупу вас Дон са његовим момцима — с обала: Донца, Хопра, Вороњежа, Медвједице, Сала и Манича. Стари, опробани Козаци, украшени ранама с мејданâ јуначких, важно се шетаху и држаху се достојанствено; тихо воде међу собом бесједу; млађарија расуђује, куда ће атамани повести соколове? Старци говоре, да би им најмилије било под Астрахан, да Турке маличак опробају. Граја, препирање и тјескоба постају све виши и виши; али, светица се одједном стиша и почне мирно да се купи у круг: показу се регалије. Из војне избе изнесу бијели бунчук — тако се зове дрво са златном куглом на врху, украшено двоглавим орлом и бијелим коњским репом. За регалијама изађу есаули, а за њима војни атаман с топузином у руци. Он се заустави у средини зборишта, а есаули, метнувши своје жезле и капе на земљу, прочитају молитву, поклоне се најприје атаману а затим свима православним војницима; обуку капе и жезлима у рукама читају наредбу. Атаман им нешто тихо рекне. „Помозите атамани соколови!“ огласише есаули: „Бијели Цар вас је поздравио и наредио је, да се упита за ваше здравље! Он је закључио мир с

Турцима и наређује, да се борите с Кримцима“! Мало посље овог есаули упитају: „Како вам се ово допада, атамани, соколови? — „Лијепо, лијепо“ одговорили би Козаци једногласно.

Војно начелство није вазда на зборовима оглашавало, куда ће, но су говорили просто: „спремајте се на плаво море,“ или просто „спремајте се у бој крвави.“ Ово се чинило због бојазни да Азовци не дознају. У ратно доба Козаци су се дијелили на суме: 10—20 људи сачињавали су суму и имали су заједнички трошак, а и пљачку су дијелили. И до данас сачувао се је међу Козацима овај обичај, као и сами назив „једносум,“ што значи пријатељ — друг. Жене оваких Козака рачунају се као својта: „Помози Бог, једносумка!“ поздрављају се при сријетању. Уопште у стара времена Козаци живљаху много простије и — пошто нијесу имали никакве бриге о газдинству — веселије. У градовима Козаци су се обично купили сваки дан на трговима или око војене канцеларије. Сједећи на скуповима плели су мреже, слушали јуначке приповијетке или пјевали јуначке пјесме, које су се обично почињале напјевом: „Да вду-нај нај-взду-нај Дунај!“ У Черкаску су вазда бивали велики скупови нешто налик на сајмове. Ту су се могли видјети трговци из украјинских градова, ту су гостовали турски посланици пролазећи туда са многобројном свитом; долазили су Астраханци, Запорожци, тереки и јајитски Козаци — неко да дозна новост, а неко да купи чете убојне. У средни најгушће гомиле Донци се гордо шетаху, накрививши достојанствено своје капе, богато оружани и у најразличитијем одијелу. Један нпр. шета у плавој долами са бисерним ђерданом о врату, други важно корача у кадифели полукафтану, а на ногама му просте опанчине; трећи је у сивој руској долами, али има чизме на ногама све извезене жеженим златом, а бритка хорда, черкескиња, виси му о бедрици и за пасом му је богати турски лук. Неки мјесто огртача заогрне везени ћилим вас у свили и чисто ме злату, а сио на сред улице у блату и тужи за браћом, која му погинуше у ропству, тешко га је слушати, јер ко га чује мора проплакати; ово је сигурно Запорожац, који је мало више пијучнуо од велике жалости.

Највише су свечаности у Черкаску биле, кад се очекивао долазак „бударе“.

Још цар Михаило Феодоровић одредио је, да се сваке године даје донској војсци: 1544 кила брашна 500 вједара ракије, 4250 кила барута, 2500 кила олова и 17 хиљада рубаља у новцу. Од тога времена сваке године слало се посланство с Дона од најбољих Козака са атаманом на челу. По долазку у Москву, приступали су царској руци; у дворцу су их угошћавали са царског стола, а при одлазку цар им је обично давао дарове: атаману и есаулима по сабљу и своју слику, или сребрне па позлаћене пехаре с двоглавим орлом и царским потписом; простим козацима издавали су из царске ризнице свиту. Богато обдарени и милостиво дочекани од царске стране, Козаци су се на Дон задовољни повраћали, и тако је мало по мало расла њихова привезаност к царском дому. Царска плата товарила се на лађе у Вороњежу и спуштала се до Черкаска по води. Сви попутни градови слали су изасланства на сретање, служили су благодарења за царско здравље, пили су „мученицу“ из дариваних пехара и пуцали из пушака. У Черкаску сријетали су „будару“ с палбом из топова; војни атаман издавао је наредбу, да се свира збор и сам је излазио да објави на козачком скупу, да „Господар за вјерну службу дарује им тиху ријеку Дон са његовим притокама, селима и свима угодностима и још вам је милостиво послао годишњу плату.“ Посље овог служили су свечано благодарење и „провозглашавали“ су многољетије, а за тим сво начелство пировало је у атамана; други дан пјанчило се и пило „мученице“ из царских пехара.

Кад су се Козаци почели множити, насљедници Михаила Феодоровића повећали су им пређашњу плату, али због тога, разумије се, осим усрдне службе тражили су од Козака велику послушност.

Први насељеници тихог Дона, као и њихова браћа Запорожци, нијесу се женили, него су сви листом били слободни бећари, али пошто су престала честа чаркања и окршаји, кад се у Козака скупила сила заробљеница од разних племена, — тада је сам собом поникнуо код њих и породични живот. У прво вријеме ријетко се ко женио по црквеном уставу. Обично младожења са својом невјестом излазио је на пазар; ту су се молили Богу, затим поклонили би се свему народу. Младожења је објављивао име своје невјесте. Обраћајући се к њој, он је говорио: „Буди моја жена!“ Невјеста је падала пред младожењу на

кољена с ријечима: „А ти буди мој муж!“ Овијем се свршавала сва свадбена церемонија. Као што су се оваки бракови лако закључивали, тако су се исто лако и уништавали. Козак остављајући због ма каквих разлога своју земуницу, н. пр. због рата, продавао је своју жену за годишњи трошак, или ју је изводио на пазар, гдје је викао: „Не треба ми! ко жели, нека је узме!“ Кад би се нашао ко, да узме распуштеницу, заогрнуо би је својим скутом, а то је значило да ће јој он посад бити бранитељ и хранитељ. Козаци су за најмање погрешке осуђивали своје жене на смрт. Али поред свега тога, они су се славили због своје „побожности“: строго су постили у одређене посте и прилагали скупопцене дарове црквама и манастирима. Најрадије су прилагали у два манастира: у Никољски близу Вороњежа, и у Рождественски Черњаев у Шацку. У њима су висила звона преливена од непријатељских топова, свештене одежде и иконе блистале су у бисеру и драгом камењу. Козаци пошто би малаксали од старости и постали неспособни за борбу, ступали су у ове манастире и остали вијек свог живота проводили су у мантијама. Тако су исто чинили и Запорожци. У тихим обитељима изумирала је страст, заборављала се амроза. Тек у почетку владе цара Алексија Михайловича почеле су се појављивати на Дону цркве и на гробљу крстови; прва црква била је саграђена у Черкаску 1660. године.

Као што смо видјели при одбрани Азова, козачке жене нијесу ни најмање уступале у храбрости својим мужевима, па су у томе духу и васпитавале своју дјецу. Новорођеном вјешали су о облучје колијевке: стріјелу, зрно, лук и пушку. Кад дјетић наврши четрдесет дана, отац му је опасивао сабљу, метао га је на коња, а пошто му ошиша косу повраћао га је мајци, говорећи: „На ево ти Козак!“ Кад дјетету пробију зуби воде га на коњу у цркву гдје држе службу и моле се Св. Јовану Војнику, да им син постане храбри Козак. Мушка дјеца већ од три године сама слободно јашу по дворишту, а петогодишњаци одважно играју по улицама, гађу из лукова и пушака и играју се војника. Живот мушког козачког подмлатка пролазио је у непрекидном вјежбању. Козачка дјеца обично су излазила из градова у поље и ту су се дијелила на двије противничке странке, и градила од тршљаке градове. Са заставама од хартије, с дрвеним копљима, јашући на штаповима противници

се спремају за сукоб; напријед избацују стрељачке ланце или пикете и на крају туку се с таквом љутином, да ни најмање један дугом не штеде носове; сијеку се дрвеним сабљама, боду се копљима, отимају један другијема заставе и узимају заробљенике. Посље овог побједитељ уза свирку фрулиц враћа се у град; озад, стидљиво објесивши главу и ронећи сузе, иду заробљеници. Старци сједећи на узвишеним мјестима уз чашу ракије наслађују се гледајући како им унуци пролазе; сам атаман подигнувши се са свога мјеста пропушта ратнике мимо себе хвалећи одликоване

Кад је био уведен препис момака, сви који су напунили деветнаест година купили су се на одређено мјесто, а на добрим коњима и потпуно наоружани. На равној полани близу ријеке уређивали су велики логор, гдје су у току једног мјесеца момчадију обучавали војничкој вјештини, а то се вршило под надзором стараца и у присуству атамоновом. Неке су учили, да у највишој трци на коњу гађу из пушака, а неке да стојећи на седлу опет тако у највишој трци одбијају сабљама ударце других, неки пак сједећи на коњима подизали су с бурке новац или бич. Онамо мејданџије излазе да окушају своју вјештину, а овамо гомила коњаника трчи са свом снагом к стрмој обали — наједанпут нестане их и поново се показују на другој обали.

Најбољим стријелцима и биџаџијама атаман је поклањао окићене узде, извезена седла и богато украшено оружје. На Дону су ову прву награду високо цијенили, као стари Грци лаворове вијенце. — Тако су наставали нараштаји; почимали су с дјетинских игара а свршавали крвавим сукобима, који су им били највиша наслада и најомиљеније занимање. Сабље на Дону нијесу никад хрђале, а јунаштво и прегнуће није изумирало. Од оца на сина, од дједа на унука прелазили су једни и исти аманети: љубити свом душом своју измучену домовину и таманити њезине противнике. Било то у турском ропству или дома на смртном одру Козак се с отацбином у души растајао обично говорећи: „Опрости мој тихи Доне Ивановићу, ја по теби већу више јездити, дивљач вепра гађати, нити слатку рибицу пецати“!

Дан.

Како је насељена Никшићска Рудина

Откако је на црногорски пријесто ступио владика Данило Петровић, Црна Гора је дошла у интимнију везу са околним јој српским племенима, која бјеху под Турцима, и од онда се стално воде преговори, да се та племена присаједине Црној Гори.

Највише су црногорски господари око тога преговарали и преписку водили са управитељима манастира: Ђурђевих Стубова, Пиве и Косијерева, а ови су често пута и лично на Цетиње долазили. Ну главно мјесто за такве договоре био је манастир Острог, гдје су се стицали Срби са свију крајева из околине Црне Горе, а особито из Херцеговине, да се поклоне моћима Св. Василија.

Особито је Свети Петар позивао народне старешине околних српских племена и управитеље манастира и с њима се савјетовао о невољама потлаченога српског народа. Тога се држао и владика Петар II, а и он и његов предходник строго су забрањивали четовања по Херцеговини, која би била на штету тамошњих православних Срба. О прекидању таквих четовања уопште једном је Петар II водио преговоре са везиром Али-пашом Ризванбеговићем, и њих двојица су се око тога састајали у Дубровнику.

Црногорци су за четовања и кажњавани, за шта ћемо и један примјер навести.

По повратку из Дубровника позва Петар II најгласовитијег тадашњег Катунског арамбашу, Милића Грујичина—Војинића на Цетиње и рече му, да прекине четовање по Херцеговини говорећи: „Пре-

кини четовање, Милићу, осветио си оца и овце војинице“!

Године 1818. ударили су били Турца Никшићани на Грујицу Мргудова—Војинића на води Водотушу, између чевске и никшићске планине, недалеко од Лигунара; ту посијеку Грујицу и плијене око 2000 грла брва и говеди.

Од тада до 1850. године син Грујићин Милић непрестано је водио чете по Херцеговини до Коњичке Ђуприје и, по казивању старијех Чевљана, посјекао је за свога оца, а са својим четама од 1818. до 1850. године преко педесет турскијех глава, а малу што га је доћерао ни броја није било. Зато му Петар Пирече, да не четује више и дарова му одијело са себе, сребрну малу пушку (леденицу) и слав сав златом извезен.

Владика отиде у Италију, а Војинићи преко наредбе, али без Милића наставе четовање, те тадашња влада у осуству владаочеву дозвола Милића 1850. године на Цетиње и стријеља га пред Влашком црквом, гдје је и сахрањен.

И Књаз Данило I дозиваше к себи старешине Срба под Турцима, а особито оне који бијаху ускочили из Црне Горе у Никшић, и преговараше с њима како би се одметнули од Турака.

Догађало се прије да Црногорци због извјесна узрока отиду из отаџбине и пребјегну у Турску. Таквих је „ускока“ било много у свијема турским пограничним градовима: Скадру, Подгорици, Клобуку, Требињу и Никшићу. Обичан узрок њиховог усакања било је право јачега и слабији не могав трпјети силнике, обично задружне у браству, бјежали су из земље.

Као бјегунци помињу се још прије владе Св. Петра; Станоји-

ца и Радојица Крижедолци — Чевљани. Они су ускочили у Никшић, гдје их Турци добро приме, и обећаваху им богате поклоне, ако учине каква зла Црној Гори. И Станојица и Радојица су ишли чешће са турскијем четама на Црну Гору, те у току неколико времена побију много Чевљана — своје браће!

До ово доба био је обичај, да и ускоци из Црне Горе и раја дају агама половину прихода са турске земље. Станојица и Радојица затраже тадашњем капетану бегу Мушовићу награду за учинена зла Црногорцима. Бег им обећа учинети по вољи и они затраже, да ускоци не дају агама половину, већ четвртину са турске земље; даље су молили, да се ускоци ослободе од царава данка, јер чим се пронесе овај глас по Црној Гори — тврђаху они — ускока ће у Никшићу бити доста. Бег им ово све учини, и упита их, шта траже за себе лично. — Они затраже Горње Брестике под Пустим Лисцем. Бег им ово дарује и уз то Бранкове Долове (у Руцинама) и Јасеново Поље под Војником, које се од то доба прозове Црногорски Поди. У та су мјеста ускоци из Никшића изјављивали љети стоку на пасишта.

Црногорски су ускоци становали у западном дијелу вароши Никшића, који се протеже од средине чаршије до краја на западу, и тај се дио назвао „Црногорска Махала.“

Међу онијема који за вријеме Митрополита Петра II ускочише из Црне Горе у Турску, као понајглавнији су били: Горчаин Радов, Одо Бајов, Тодор Драгов — Чевљани; Вуко Голубов Перовић, Никола Батрићевић, Милан Пешикан — Цуде; Балетићи с Чева и Велестовци. Они се настане у Никшићу и околним мјестима.

Многи и од ових иђаху заједно с Турцима у четовање на Црногорце и чиняху браћи велика зла, али додуше било је много и таквијех, који су чували Црногорце.

Једном и. пр. бјеше изашла чета Турака од Никшића, те запала под самијем странама Лигунара — гдје овда бјеше граница — да чека Чевљане. Из Убала чевскијех крене се око седамнаест друга, све Гардашевића, и отиду право пут Лигунара, да чекају Турке. Турци их опазе, па се потаје, намјесте оружје и напусте их на себе, како ће их побити. Кад се попримкну близу, из турске и у кочке стране пукне једна пушка. Гардашевићи се сјете, е су то Турци, па се одмах врате. Послије се приберу и договорно пођу за Турцима у потјеру. Стигну Турке при подвожју Лигунара; ту се с њима побију и многе им посијеку. Прву главу овдје посјекао Богдан Матов Гардашевић, а посјекао је Баја Петранића.

По свршетку овога настане питање међу четницима са турске стране, ко је оно од њих прво пушком опалио. Довнаде се да је то учинио Гајић Балетић, ускок, и то навлаштице, јер му жао бјеше браће, која иђаху ка турској чети на очигледну погибију, те им пуцањем даде знак и спасе их. Турци навале на Гајића да га ради овога посијеку, али се ту некако спасе. Одведу га у Никшић на суд код мудира, гдје се оправда изговарајући се, да му се омакао цџердар, кад га је припрашивао.

Године 1852. намисле се ускоци одметнути од Турака и ради овога пошаљу из Никшића тајно Рада Балетића на Ч. во код Стевана Перкова и Војводе Петра, да изрази жељу ускока, како хоће да се одметну, само ако им Књаз Данило одобри?

Риде се одмах иза овога поврати кући. И не чекајући одговора с Цетића, он крене све своје покретно из Драгове Луке и досели се у Брођанац, што је значило да се одметнуо. Ту наскоро буде убијен у својој колиби. Ко га је убио не зна се ни дан-данас.

Овога пута бијаше В. лики Војвода Мирко у затвору у Горњем Острошком манастиру, а Књаз Данило бијаше дошао на Богетиће. Ту ускоци одмах дођу код Књаза и упитају га, могу ли се одметати од Турака. Књаз Данило им рече, да се још мало стрпе, и да са Турцима за сад лијепо живе. Они су се морали стрпити чак до године 1857. О Тројчину-дне ове године дође Књаз Данило под Острог, те упита свога перјаника Шћепана Радојева, да ли је који од ускока под Острог дошао. Шћепан му каза да су ту ови од њих: Стеван Балетић, Новак Балетић и Томаш Савов Велестовац. Књаз нареди Шћепану те их доведе к њему и с њима је говорио тајно. Књаз им је ту рекао, да је дошло вријеме да се већ одмећу од Турака, али не да се враћају у Црну Гору, него да населе Рудину и друга мјеста око Никшића, а обећа им послати и помоћ из Црне Горе. На овај је начин Књаз мислио затворити Никшић. Ту се бијаху десили Шћепан Радојев из Марковине и Богдан Машов Гардашевић, који се обећаше Књазу Данилу, да ће и они предити у Рудину. Књазу ово бјеше мило и узме у руке чибук, па га почне превијати преко кољена и рече: „Виђите, овај би се чибук сад лако сломио, а да су уз њега још три четири не би се ни овако увијао; а да ево, Црногорци, и ви се сад можете слободније насељавати у Рудину, кад ће се ускоци из Никшића доселити. Чујете ли, о ускоци, немојте се одметати прије него вам

пошљем наредбу с Цетиња, а по-слаћу вам је преко Стевана Перкова“. Ту Књаз дарова ускоке и они отиду радосно својим кућама.

Чим Књаз Данило стигне на Цетиње, одма пошље наредбу на Чево Стевану Перкову, у којој наређује да се ускоци одмећу.

Одметање је почело 8. новембра 1857. године, а извршено је овако: био је послат Јован Машанов Вукотић са стотину Чевљана да се помогну одметнути Балетићима и Велестовцима из Кљачине; даље је био послат Илија Ђукановић са стотину Цуца и Пајо Јездов са стотину Граховљана, да се помогну одметнути Вуку Голубову с Цуцама. Сви ови истог дана (8. новем.) рано стигну на Широку Улицу. Најприје уђе у Кљачину Јован Машанов с Чевљанима и дигну Балетиће и Велестовце и намјесте их у Брођанац (Рудина); за тијем оду Илија и Пајо с Цуцама и Граховљанима те прихвате исто из Кљачине Вука Голубова с Цуцама, и намјесте их на Огорјело Ждријело у Рудину.

Сјутра-дан зором освану триста никшићских грађана на Кљачину, и сасвијем се изненаде кад виде, шта се учинило од ускока. Јован Машанов се састане са главарима турским и ту им разложи, како је ово учињено са допуштењем султановим, а по жељи књажевој. Турци, кад виде да се нема куд, реку Јовану да се прегледају рачуни, да није који од ускока што-год занио Турцима, али Јован за то не окрену главе, него се поврати с друштвом натраг.

У Риђанима бијаше раја већ од толико времена и зваху се старосједиоцима. Црногорци се стараху, да и њих изведу и настане у Рудине. Због овога буде послат Вуко Голубов, Балетићи и Велестовци у Риђане код Стевана Војичића и раје и

рекоше им, да се и они одмећу. Риђанани се томе позиву радо одазову, и баш те исте ноћи сви се одметну и настане у Рудине у Пониквицу. Чим грађани чуше за ово одметање, одмах дођу у Риђане и онако кивни на ускоке и рају, ухвате једнога Делибашића, што се бијаше повратио, да нешто прихвати и посијеку га. Све куће развале и што-год нађу од вриједности однесу. Кад за ово чују ускоци и раја, одмах се крену око сто педесет друга на освету. У Риђанима затеку Турке и посијеку им тројицу за онога једног Делибашића. Једнога је посјекао Ђурко Чалаковић, другога Туко Делибашић, а трећега Перо Вуков Перовић.

Наскоро послје одметања наступи граничење Црне Горе са сјеверо-западне стране; у овоме је послу учествовало неколико странијех изасланика. Том се приликом само побиљеже границе на хартији, а само граничење овуда буде извршено идуће 1859. године у септембру. Рудина остане Црној Гори, а као племе припадне Катунској нахији и носи име *Никшићска* за разлику од Опутне Рудине.

Иван Калуђеровић, учитељ

— ** —

Нешто о похари Жабљана у 1835. год.

У петој свесци „*Књижевнога Листа*“ од ове године изашао је чланак „Похара Жабљака 10. марта 1835“., уз који је напоменуто, да је исти одломак из нештампаног дјела „Племенска Историја Цеклина“ које су написали А. Јовићевић и М. Стругар, учитељи са Ријеке Црнојевића.

Био сам се обрадовао, кад сам на извјесном мјесту прочитао, да ће

„Племенска Историја Цеклина“ угледали свијета, али сам се и разочарао, кад прочитам поменути одломак из исте, видећи да су господа писци много што шта у том сдломку изнијели како није у ствари било при похару Жабљака, те се и потрудих да их колико могнем исправим.

О овом догађају постоји један запис, којим се писци „Пох. Жабљака“ нијесу користили, а он је свакако много важнији но причања тога овога, кад и онако сад нема никога живог од оних који у овом догађају учествоваше.

Писци наводе да су Кењо и Петро били главни покретачи, за похару и да је њих владика к себи позвао и ставио им у задатак да Куче освете; даље говоре, и да је њима пало на ум да Жабљак похарају. Наводе, да је Кењо ишао у град и разгледао га те замолио Мару Пејовића, да му град концем измјери. Овако они наводе, но да видимо, како о томе стоји у ономе запису, а и да није тог записа оном што они наводе није вјеровати јер то не допушта ни здрав разум. У запису овако стоји: „Најпрви Периша и Петро о томе поведоше говор т. ј. о изласку на град. На које ће Периша Петру рећи: — Ја сам у сну видио, да су биле стубе према бедему, и да смо уз њих на град изашли. Онда су пошли и дрва за стубе напли и за по године нијесу никоме казивали. Најпријед су казали Кењу, Милошу и Николи; па су онда казали кнезу и сердару, а ови Господару, а он им је обећао праха и олова.“ Што се тиче мјерења града запис говори, да су Петро, Никола и Милош ходили поноћи и град гледали, па пошто је била ноћ, учинио им се виши и казали су Периши, да стубе не могу досећи. Периша им је одговорио: „Град ви се учинио виши, пошто је била ноћ;

но ћу ја отићи подневи и виђети и од прилике га измјерити“. Даље у запису стоји, да је овај отишао у Труше и при Морачи измјерио град, па се натраг вратио. Срету га Петро и Никола па га питају: хоће ли стубе досећи — а он им је одговорио, да се не боје, јер ће стубе досећи. Но он им је још рекао да тамо неће ходити док не пита господара. У запису стоји и то да је отишао и питао господара и да му је допустио и дао благослов, а Петро га је за толико чекао на Ријечком Граду. Кад се дакле ово узме у обзир отпада оно што говоре писци „Похаре Жабљака“, да су Периши, Кењо и Петро саопштили ту ствар као дрводјељи, и обећали му да ће га узети за друга, који је због тога и стубе направио. Вјероватније је и природније, да су они и град на онај начин измјерили, а не да га је измјерила жена.

Писци говоре да су четовође изабрале само 12 друга, но судећи по некијема њиховим наводима било их 14. На град је изашло додуше само 12, и сад настаје питање куд се ђедоше још двојица? Доцније ћемо то напоменути, но да сад пропратимо онај став у саставу који почиње са: „8. марта 1835. год....“ У овоме ставу писци говоре, да су чету скупили у Рвашима и цијелом друштву казали гдје ће. Са тијем се ја не слажем и о томе знам овако: кад је Периша дошао с Цетиња на Ријеку, гдје га је чекао Петро, одмах чим се замрачило кренули су да носе стубе, и у томе их је срио поп Тома Зећанин и питао их гдје ће; они му последи нешто затезања кажу и приме га али као друга, а не као писара као што писци наводе. Дакле на састанку у Рвашима 8. марта нијесу могли бити: Периша, Петро и поп Тома, нити су ту могле бити стубе.

Но рецимо могли су тај састанак држати они остали четници, али како кад они и не знађаху куда ће се, јер кад је Периша срио Кења на Провалинама питао га је: „Јеси ли скупио колико друга“? а Кењо му одговори: „Јесам 8—10 но ни они не хоће ни стопу док им не кажемо ће ћемо“. На ово ће Никола Вукчев Газивода показати руком пуг града говорећи: „Онамо да осванемо сјутра ујутро.“ На које му рече Малиша Перишин: „А зашто нијесмо звали и Ишана?! Жао му је било, јер му је овај био брат. Један га из дружине на то укори овако: „Ја сам ви рекао да зовемо Ишана.“ На к је му рече Малиша „Нећу ни ја грђи бити од њега, и заиста ћемо тамо осванути!“ Кад се ово узме у обзир пада онај став у напису: „уречене ноћи сви четници.....“ — јер кад се каже сви то значи и Периша, Петро по Томо и т. д. Тако исто отпада и заклетва, коју писци онако украшавају, јер кад би је било не би Малиша питао, гдје ће, нити би Кењо овако Периши говорио, да су непогодни.

Чета је заиста срела Вука Љешевића и доста му је од стране писца речено, али га је и заслужио, но ми је жао на њих што не казаше да ли је имао рода овамо у нас тај Вук, јели јабанац, или истом Цеклињанин, јер има много Љешевића, а чини ми се да је тај Вук био одовуда и да му није стидно браство — браственик је цеклињски и то Костић.

Морам се зауставити и на онај став к ји почиње са: „Кад је чета стигла до Салковине...“ О оном што се тамо износи ја овако знам и објашњавам: кад је чета дошла на Салковцу, ту је оставила два друга Драгашу Т. Газиводу и Којицу М. Јанковића, да ту стоје и да пазе на град и чим виде огањ да иду натраг те да кажу Жуљанима како им

би дошли у помоћ. Овај им је знак дат сјецањем огњила о крем. Остали су отишли на Мјалу Морачу. Ту оставе чебеану и неколико друга, а неколицина пођу под бедем од града те на исти стубу намјесте. У запису који напоменусмо овако стоји: „Стубе нијесу могли одмах прислонити уз бедем, но су се закучиле на сред бедема, зато се Периша прими уз стубе, да их откучи, али није могао. Зато он брже боље дода на стубу и изиде на бедем. Сагне се једном за стубу — не могне је дохватити, сагне се и другом и једва је дохвати и откучи од бедема. За њим се прише на град Петро и пођу по граду и врате се натраг. Град је био подијељен на двоје, а врата на срећину затворена. Петро је хтио да их отвори но није дао Периша. Кад су се повратили зовну Кења да иде за дружину. Кењо се баца каменом у воду и остало друштво дође и донесе чебеану и изиду на град.“ Ово је као што се види разминуто с оним што су навели писци о попињању уз бедем.

Распоред чете на бедему код г. г. писаца забиљежен је по народној цјесми, а у запису је сасвијем друкче. Сад не знам коме треба вјеровати: народној цјесми или запису.

О томе ко је казао Јакуп-аги за ове Срба, постоје два начина причања. Један је што су га навели писци, а други је што ми је причао један старац, који је освајаче Жабљак затекао у животу, но сасвим нешто треће стоји у оном запису, и сад ја не знам коме ће се вјеровати.

Што г. г. писци наводе, да је неко с Филипова Крша, казао онима, те су у граду били, да Турци у град улазе, то је неприродно, јер је превелико отстојање та два мјеста да се могло са њих општити. То је могао прије јавити ко од онијех Жуљана,

те су били нападачима дошли у помоћ и били се с Турцима око града, или су их можда сами нападачи опавили. За ово постоји једно овакво предање: кад је Јусуф видео Турке рекао је Кењу: „Море Кењо, пуштајте ме јер ако нећете на лијепо начин, а оно ће те на силу“, — пријетећи им с Турцима, који су били улегли у град и показујући им неке. У запису стоји, да их је прво видео Нико Пејовић. Кад су их сви виђели, Периша се примио на једну кулу, просуо зид и тако стубу сломио, јер су се њом Турци пели. Ово је вјероватније него ли оно што говоре писци, да су се Турци на коноп цели. Вјероватније је да ће бити како стоји у запису, јер извучивање уз коноп доиста је тешко и незгодно.

Писци веле, да је глас о догађају на Жабљаку у Жупи потекао од мајке Вука Љешевића. А како је то могло бити? Писци говоре, да је она чула из Рваша бој на Жабљаку, и сјетила се што је, те Вуку казала! Може ли то тако бити? Заиста не. Треба да се сјетимо оне двојице, што су остали на Салковини. Они су предали глас у Жупу, јер кад су виђели да се на град изашло, одмах су се вратили натраг и глас разнијели. Мислим, да ће ово бити вјероватније, него оно што говоре писци. Јер како је Љешевићева мајка могла чути бој из Рваша чак на Жабљаку?! Но рецимо блш да је и могла чути бој, што је она могла знати, што је пуцњава на граду, кад о томе приђе није било говорено.

Ово је мали и летимични преглед састава „Похара Жабљака“, написан с никаквом другом сврхом до том, да се представи г. г. писцима како су са мало пажње — да се тако изразим — написали штампани одломак, па — према томе можемо мислити — и књигу из које је одломак.

Препоручујем их да обрате пажњу на запис који напоменух и да исправе састав.

Жао ми је што су писци учинили неправду онијем двојици, те су били остављени да донесу глас у Жупу (то је она допуна до 14) и одвојили их од четника, који су на град отишли били, кад их сами ти четници нијесу били одвојили, него им дали дио као и себи, јер се и без улоге ове двојице није могло. Сваком по заслуги свугдје и свакад, а већ у пословима ове врсте треба то да буде главни принцип.

Ј. М. К.

Народно благо

а) СРПСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ

Погибија Љевач Осман-аге

Пили вина до два братучеда *17101*
 На Ријеци на Црнојевића:
 Једно сердар Ђурашковић Јово,
 Оно друго Богдановић Лука.
 Кад се Срби напојили вина,
 Рече сердар Ђурашковић Јово:
 „Братучеде Богдановић Лука,
 „Ођени се што можеш најљепше,
 „Па пошетај по Ријеци малој,
 „Те ми зови неке Цеклићане;
 „Немој ми их бират' по љепоти,
 „Већ по пушци и крвавој руци,
 „Бе гођ нађеш, злице и крвавца,
 „Доведи га к мени на чардаку.“
 Хитро Лука послуша сердара,
 Он ушета у шикли одају,
 Ођену се што мога најљепше;
 Ветко свлачи, а ново навлачи;
 Од шта капу од тога доламу;
 Опаса се пасом свиленијем,
 За пас тури, двије пушке мале,
 Међу њима сребрна ханџара,
 А у руке узе цефердара;
 Па црвени кунтош огрнуо,
 А дугачки чибук запалио,
 И пошета по р'јечкој обали.
 Прво срете до два братучеда,
 Братучеда до два Пејовића;
 Баш сокола Пејанов Ђикана
 И Андрију Вукосавовога,
 Па их оба посла ка сердару.

И јошт мало понапријед пође,
 Те он сrete два јуначка брата
 Од јуначке куће Јанковића:
 Милошева Мирка и Раича,
 Па их оба посла ка сердару.
 Таман мало понапријед пође,
 И ту сrete до два побратима,
 Баш цеклинске до дв'је арамбаше,
 Које наши крајичници хвале,
 Баш сокола Тобцију Ивана,
 Од господске куће Пејовића,
 И Ивана од Вујошевића,
 Газиводу кржаву газиду,
 Што не жали газити по крви;
 Па их оба посла ка сердару.
 И још Лука шета по пазару,
 Те он сrete два добра јунака;
 Баш сокола Лопичића Марка
 И Вулишу од Ражнатовића,
 Па их оба посла ка сердару.
 Када на дну дође од пазара,
 Ту налази два добра јунака:
 Баш сокола Костић Матијаша
 И делију Ненезина Јова,
 Од јуначке куће Краљевића;
 С њима Лука пође ка чардаку.
 Кад се сташе цеклинске делије
 На Ријечи на танку чардаку.
 Рече сердар Ђурашковић Јово:
 „Јесте л' чули, браћо Цеклињани,
 „Да се турска чета подигнула,
 „Од бијела града Жабљачкога;
 „У Горње је блато улећела
 „И увезла турачке ђемије.
 „Пред четом је Љевач Осман-ага
 „И два млада брата Зеновића.
 „Бобију су гору узаптели,
 „На Шујицу данак ударили.
 „Баш јучер је чета ударила,
 „У Бобију у гору зелену,
 „На бијеле владичине овце;
 „Ал' су добре владичине слуге,
 „Те не даше пребијеле овце.
 „Јутрос ми је соко долетио,
 „Из главице из Омеровице,
 „По имену Газивода Вуче.
 „У Нарат' је уходио Турке,
 „Нашао им подводно дријево
 „И под дријевом турачку ђемију.
 „Но чули те, браћо Цеклињани,
 „Можемо ли њима ударити?
 „Ако би нам Бог и срећа дала,
 „Да жабљачку чету посјечемо,
 „Биће срећа за сво наше друштво.“
 Тада рече тобција Иване:
 „Чуј, сердаре и дружино редом,
 „Емин сам се Богу учинио,

„Да ћу посјећ' турску арамбашу
 „Баш јунака Љевач Осман агу,
 „Или русу изгубити главу.
 „Куд год хитам за Османа питам,
 „Но на ноге, ако Бога знате,
 „Да идемо, да им ударимо.“
 Кад то чуше цеклинске делије,
 На лагане ноге устадоше,
 По сриједи пушке дохватише;
 Ето ти их сентом и Крајином,
 Док дођоше на воду Каручу.
 Ту је трудна чета починула,
 Воде пила хљеба заложила
 И тавну је ноћу коначила;
 Па у зору рано уранила,
 Уз Бобију уз гору зелену.
 Кад су били на врх од Бобије,
 Стаде сердар разређиват војску:
 Једну даде Костић Матијашу
 Да им плећи чува од Љешњана;
 Другу даде Богдановић Луки.
 И соколу Пејанов Ђикану,
 Да чувају плећи од Жабљака;
 Трећи дио себи оставио.
 Собом узе Тобцију Ивана,
 Да потраже Љевач Осман-агу.
 Обидоше Нарацке лугове,
 И ниђе га наћи не могаше;
 Док изиде сердар при главици
 И угледа подводно дријев',
 Под дријевом турачку ђемију;
 У ђемији почивају Турци.
 Па он зове Тобцију Ивана:
 „О Иване сво моје уздање,
 „Узми собом неколика друга,
 „С њима пођи лугу Нарацкоме;
 „Ту ћеш наћи подводно дријево,
 „Под дријевом турачку ђемију,
 „У ђемији почивају Турци.
 „Но се чувај мој соколе сиви,
 „Немој лудо изгубити главу,
 „Јер су Турци злице пријеварне,
 „А твојом се главом би дичили,
 „И крајини крило саломили.“
 Кад то зачу тобција Иване,
 Хитро соко низ Бобију пође,
 Собом узе неколико друга.
 Када лугу Нарацкоме доше,
 Ту нађоше турачку ђемију;
 У ђемији ће спавају Турци,
 Али не спу двије злице љуте
 Двије злице до два Зеновића,
 Но чувају од Србаља стражу.
 Зеновићи Србе опазили,
 Једанак им пукли цефердари;
 Но је њима лоша срећа била,
 Те Србима кvara не чинише,

До двојицу мало обранише.
 Тад Цеклинске пушке запуцаше
 И убише оба Зеновића;
 Ту им русе главе посјекоше.
 Кад то виђе Тобџија Иване,
 У турачку ускочи ђемију.
 У ђемији Љевач Осман-ага,
 Црвеном се доком ¹⁾ огрнуо.
 Тобџија га боком ²⁾ откријева,
 А Турчин се доком прикријева,
 Док га гурну тобџија Иване:
 „Устај море, турска аромбашо,
 „У чију си земљу угрезнуо,
 „Бе си турску чету уводио“?
 Пробуди се Љевач Осман-ага
 Више себе видио Ивана;
 Препале се чудит му се није.
 Хитро руке тури на оружје,
 Да убије Тобџију Ивана;
 Ал' је Иван први уграбио,
 Те му посла љуту синџирлију
 И о њојзи два брата близанца,
 Ђе год пану мелема не траже;
 На прси му прозор отворио,
 А на плећи срце извадио,
 Па извади мача зеленога,
 Те Љевачу посијече главу;
 А остале други посјекоше
 И узеше турачку ђемију.
 Ту погибе цвијет од Жабљака:
 Зеновићи и Меџикукићи,
 Омарћевић' и Османагићи
 И остали жабљачки бегови.
 То жабљачку варош заплакало
 Зетске Турке страхом опасало.
 То је било, кад се је чинило,
 Остало је да се споменује;
 На похвалу Ђурашковић Јова
 И Сокола Тобџије Ивана.
 И њихова друга свакојега.

Прибљежио Л. П—ћ

Трандафила и неимар Манојло

Процвијела Трандафила млада
 У Софији, граду бијеломе:
 „Ко доведе воду у Софију
 „И изведе на Стамбол-капију
 „И зафати воде у маштрафу;
 „Ко посади винову лозицу
 „По Винтошу, високој планини
 „И набере грозђа у мараму,
 „Онога ћу вјерна љуба бити.“
 То зачуо неимар Манојло.
 Он сакупи триста аргатина

¹⁾ Цџка је огртач.²⁾ Бџка=грлић од пушке.

И наврати воду у Софију
 И изведе на Стамбол-капију;
 Он посади винову лозицу
 По Винтошу, високој планини
 И набра јој грозђа у мараму
 И зафати воде у маштрафу.
 Па он оде Трандафили младој
 И носи јој воде у маштрафи
 И носи јој грозђа у марами,—
 Али она за њег и не хаје!
 Па говори неимар Манојло:
 „Душо, срце, Трандафило млада,
 „Изиђидер на танану кулу,
 „Па погледај са демир пенџера,
 „Како стрјељам сивог сокола.“
 Превари се Трандафила млада,
 Превари се, уједе је гуја:
 Она гледа са демир-пенџера.
 Запе стр'јеле неимар Манојло
 Запе стр'јеле у златне тетиве.
 Он не стр'јеља сивега сокола
 Већ он стр'јеља Трандафилу младу
 Баш под калпак међу очи црне!

Диобз лова

Два брајина лов ловила;
 Чудан ловак уловили:
 Два љељена и кошту
 И љељенче златних рога
 И дјевојче златних коса.
 Стар'ји братац млађем вели:
 „Теби, брате, два љељена,
 „Два љељена и кошута.
 „Мен' љељенче златних рога
 „И дјевојче златних коса.“
 Млађи братац стар'јем вели:
 „Теби, брате, два љељана,
 „Два љељена и кошута
 „И љељенче златних рога.
 „Мен' дјевојче златних коса.
 „Ако ти се мало чини,
 „Ти одрежи златне косе,
 „Златне косе дјевојачке; —
 „Мен' дјевојче и без коса.“

Сарајево.

Забљежио Каменко

Сватовске пјесме

I.

Текла вода валовита
 Из камена становита,
 Из дрвета сјеновита.
 Буди л' тече да л' камо је?
 — Попише је врани коњи,
 Врани коњи и соколи.
 — Буди л' пише чији бише?
 — Коњи бише сватовскизи,
 А сватови Марковизи.

Марко иде за ђевојку,
 За њим сестра трком трчи:
 — „Стан, почекај, брате Марко,
 „Да ти рекнем три ријечи,
 „Три ријечи од науке,
 „Од науке мајке твоје,
 „Од говора сестре твоје:
 „Када дођеш пред дворове,
 „Пред дворове ђевојачке,
 „Дигни главу на високо,
 „Црне очи на нисоко,
 „Пештемале низ рамена,
 „Пефердара на рамена;
 „Ко те сретне нека рекне:
 „Благо мајци, кој' те има,
 „И сестрици, кој' те прати
 „И љубовци, кој' те чека.“
 Марко сестру послушао.
 Кад дођаше пред дворове,
 Пред дворове ђевојачке,
 Дигне главу на високо
 Црне очи на нисоко;
 Пештемале низ рамена,
 Пефердара на рамена.
 Ко га сретне, сваки рече:
 Благо мајци, кој' га има
 Благо сестри, кој' га прати
 А љубовци, кој' га чека.

II.

Гранај ми се гарафиле,
 За тебе се чета справља.
 Није чета хајдукова,
 Него момче сватовима.
 Момче ташти пошиљаше:
 „Ој Бога ти ташто моја,
 „Справи мени младу мому:
 „Став' ј' на глави јарко сунце,
 „А на руку гривну злата,
 „А у њедра ту даницу.“
 Ташта му се ијеђаше,
 Ђе ће паћи све те даре.
 Али мома мудр'ја бјеше,
 Она мајци говораше:
 „Не јади се мајко моја;
 „Сви ће дари сами доћи:
 „Што ј' на глави јарко сунце,
 „То је моми зелен в'јенац;
 „Што ј' на груди та даница,
 „То је моми игла злата;
 „Што ј' на руци гривна злата,
 „То је моми злаћен прстен,
 „Злаћен прстен од кумпара“.

Приближежио П. П. Мајић, учитељ

*

Бистра водо, пуна ли си хлада.
 Још пуније Мему срце јада:

Мајка Мема оженила луда
 И луда га у ђердек справила.
 Мемо плаче тражи стару мајку,
 А тјеша га под дуаком драга:
 „Ах не плачи, јади моји драги!
 „Ја сам теби нешто донијела:
 „У њедрима дуњу и јабуку;
 „Дуњу гризи, јабуку мириши.
 „Бог убио сваку стару мајку,
 „Која јако за нејако даје“!

(Из Зете)

6) НАРОДНО ПРЕДАЊЕ

Из предања о Иван-Бегу

На источној страни села Граца, — у Ђешанској нахији, а на једном брду, које се зове Криви Врх, налазе се неке развалине. Овдје је — кажу — Иван Црнојевић намјеравао подићи град, пошто је од најезде турске узмакао из равне Зете и напустио своју престоницу Жабљак. Брдо је повисоко и врлетно, а к врху му се може прићи само са једне стране и то једном уском путањом. На самоме врху мало је равнине и ту се за једно 7—8 мет. дужине познаје темељ старог зида, око којег се виде велике гомиле отесаног и неотесаног камена. Кад је Иван-Бег почео градити — веле — погледао је у најближе баштине села, зване *Рупиш* и види, да је један струк урметина од свију издвојио те запита за узрок тога, а присутни му одговоре, да је на оно мјесто за вријеме орања пао гној, па је тај струк из гноја израстао. „Е — рече Иван-Бег — кад се не може овдје без гноја жито рађати, нема мјеста за град“! — и прекине грађевину.

Тада је — веле — из тога села неки Станислав, по коме је и мјесто доцније прозвано *Стокислићи*, а који је био у броју Иван-Бегових слуга замолио господара, да му даде мало земље. Овај га запита колико ће, — а Станислав затражи онолико колико притисне волујска кожа. — Иван Бег му то даде. Станислав те ноћи окроји кожу врло танко и са опутом од ње опколи готово цијело земљиште, које данас насељавају Грачани (који су се послје ту населили). Кад ујутро кажу Иван-Бегу, зачуди се, али не порече што је обећао, но и прокуне онога који га је преварио, рекав: „Да Бог да ни се истражио нити натражио; од твоје куће не било никад више но седам домова, а међу њима не био никад више но по један, да може без припремања човјека дочекати и попу бир под-

мирити“!.. И веле да је с потомцима Станислављевим до данас вазда онако било како је Иван-Бег рекао да буде.

Кад је Иван-Бег ово починао градити на Кривом Врху, становао је — веле — у једној пећини при врху њега, која се зове Вилина Пећина, јер су — веле — у њој виле у земан становале. Одовле се Иван-Бег пренесе на врх Веље Горе, гдје је нешто намјеравао подићи и нешто — кажу — и почињао, али се од тога ништа не познаје. Одовдје се пренесе западно затри сата у т. з. *Соколске крше*, гдје је и подигнуо град, од кога се и данас познају развалине које се зову *Иванов Град*.

Прибиљежио К...ћ

Г л а в а т

На најисточнијој тачци зетског села Голубоваца, а до мјеста, које се зове *Рупчине* налазе се данас три куће: двије које диме, а трећа је у рушевинама. Мјесто гдје су те три куће народ онамо зове: *Главатови Двори*, и говори, да је ту живио неки *Главаш* о којем се у овом крају прича као о Краљевићу Марку.

Ја сам још у дјетинству о Главату много слушао, али од свега оног што сам о њему чуо мало се чега сјећам; па ипак оно што нијесам поборавао хоћу да изнесем овдје, е да би тијем изазвао којег мог земљака, да прибиљежи и јавности преда све што се у народу говори о овој личности, која је свакако постојала, али која је радом, што јој се приписује на сваки начин персонификација локалног народног живота, какав је он био у неко доба, специјално међусобног живовања правосл Срба и потурчењака док још ови други не бјеху заборавили на своје поријекло, нити се заронили у вјерски фанатизам. Та и још данас ће те чути којег тамошњег, превјереног Србина, да са поносом рекне, да право јунака не може бити до „нашоженца“ и ту напореда истиче Краљевића Марка и Главата.

Глават је био Мухамеданац, али „нашожеца“, а то је појам који обухвата сваког ко „нашки“ — српски збори, дакле Глават је био Србин. Био је грдосија од човјека, а са необичном снагом и јунаштвом, а и једно и друго стављао је у службу „нашожеца“ не узимајући у обзир које какве вјере.

Вели се да је за његово јунаштво чуо цар у Стамболу те кад је једном био на муци од неког Арапина, који га је на меј-

дан изазивао, цар позове Главата, да мјесто њега с Арапином мејдан подијели. Глават отиде у Стамбол и победи Арапина. Прича се, да су му у цареву двору принијели свакојаким јела, али да Глават није хтио ништа окусити док му нијесу донијели оку меда те је помазао своје бркове и увио их да му при јелу не сметају.

Пошто се Глават вратио у Зету, дође за њим брат онога Арапина, што га је он погубио и кад се примакао Главатовим дворима наиђе на самог Главата, који је у пољу орао. Арапин га запита може ли му казати гдје су Главатови двори, а Глават на то у једној руци подигне рало и волове па их окрене ка својој кући рекав: „Ето оно су Главатови двори.“ — Арапин се задиви овом чуду, али и не мислећи да је то главом Глават упуту се његовој кући, а кад му тамо рекоше да је Глават онај човјек, који у пољу оре, врати се без обзира и не сањајући више о мејдану, који је мислио са Главатом дијелити.

Вели се да је Глават подигао главну подгоричку цамију звану *Главатовића Цамија*, а по његовом имену називају се многа мјеста по Зети као: Главатуље, Главатовица, Главатова Ђоља¹⁾ итд. Из свега се види да ова личност о којој се у бајкама прича није предавно живјела.

С. П. Вул.

¹⁾ У Зети: *Ђоља* мјесто *Ђоља*.

—*—

К њ и ж е в н о с т

а) Н о в е К њ и г е

Приповијетке из Старог Завјета, од *Андрије Јовићевића*. — У доба, када је наша уџбеничка литература, за основну школу, квантитативно јако набујала, ево нам и књижице, чији наслов горе исписасмо, а коју је за други и трећи разред осн. школе, а „према наставном плану“ удесио г. *Ан. Јовићевић*.

Главни чинилац, преко којег школа привређује интелектуалном и моралном напретку младежи, јесте *обрада наставног градива*, јер се у њој — тако рећи — оваплоћава наставни план и програм, а клицу задијева васпитање у ужем смислу. Зато и јесте учитељ душа школе, а зато се и претпоставља његова спрема и крајња преданост послу.

Но и спрема наставникова и добра воља његова, све вам је узалуд, кад га оболе незгоде у школском животу, те му не дају ни крочити пут идеала наставања. Једна од тих незгода јесте школски уџбеник — лоши уџбеник, ако је и потребно напомињати атрибут, који се у већини случајева сам по себи разумије. Писци уџбеника, па ма какви они били, намећу вам се као сарадници у вашем наставничком послу, и ви их као такве примате, ма и на штету свог успјеха.

Можда ће нам неко приговорити, да смо борац противу уџбеника у основној школи? Али, за Бога, нека нам се најпослије дозволи, да можемо мислити, е је велики корак, кад неко ступи у ред школских писаца, а како ли је тек у пракци? Ако би и широм отворили школска врата уџбеницима, наш предусретај треба, да буде само према онијема, који то по својој обради и заслужују. Нико ваљда неће замјерити, ако се од писаца уџбеника тражи, да преко својих књига не одмажу, већ помажу у наставничком послу. — Држимо да г. Јовићевић са овом својом књигом неће испунити овај захтјев, не бар онако како би требало.

Да би ученици наставни материјал усвојили и да би исти на њих био од утицаја, који се тражи, треба да тај материјал у њиховој унутрашњости пријеђе психолошке степене: *аперцепцију* и *апстракцију*. Да би се пак нешто у нашу душу примило — аперцепирало и да би исто тамо могло бити од напредног значаја, треба да оно што се предаје буде доступно ономе коме се предаје, тј. да хармонира његовој дотадањој душ. садржини, која ће мијењати облик поступно и полако. Зато се и свакад пробуђују старе представе, пак се тек дају нове чињенице — врши се припрема па се предаје. Када је *ново* примљено иде се даље, добијаном се знању даје чврстина путем упоређења, образовањем појмова или пак проширењем обима појмова, који су раније добијени и тако се апстракцијом долази до оне праве имовне, коју треба васпитаник да однесе из школе и да је примјењује у смислу врховног васпитног циља.

Сав овај процес у цјелини, и у појединостима од пресудног је значаја за успјех у школ. раду, али у цијелом том процесу опет се нешто истиче као суштина предавања — као предавање у ужем смислу, а то је *давање нове наставне грађе*,

из чега се све остало у предавању изводи или се око њега концентрише, и, ако је овај ступањ у предању лош све је остало лоше.

Ако хоћемо да имамо школску књигу за Вјеронауку, онда треба у њој да буде поменута суштина предавања из тог предмета *готово* у свој савршености својој: ту треба да су обрађене методске јединице, у главном онако како се ове износе пред васпитанике на другом ступњу предавања, а одредити какав треба да је тај ступањ код вјеронаучне наставе, значи одредити каква треба да је школска књига овог предмета, па да јој се може допустити приступ у школу.

Књига г. Ан. Јовићевића не заслужује ову привилегију ни толико, колико оне, које је она замијенила у нашој школи. Али идимо даље, да би разлог, на основу којег ово тврдимо, што јасније представили.

„Мора се ићи трагом моралног образовања рода човјечијег, ако се хоће да нађе пут за образовање карактера,“ те и није случајно то, што се у школи под именом „Вјеронаука“ учи историја Богом изабраног Јеврејског народа. То има значаја за развитака морални уопште и религиски посебице, а то има значаја и за развитака душевни у ширем смислу, јер се у Библији огледа генетички развитака у више праваца, који је као поручен за сврху којој ми у систематском васпитању тежимо. Али да би се и постигла сврха, којој је Библија у школи намијењена, ту Библију не треба пред дјецу износити само као сухопарно набрајање историских факата, што је случај код већине прича у књизи г. Ан. Јовићевића, већ се у јасној боји износи радња воље разних личности, а понајвише у односу према вољи Божијој; морају избити на површину разни типови погледом на морал, како би васпитаници добили прилику за одабирање — за одлучивање. Тако се долази до морално-религиских принципа, долази се до *катихизиса вјере*, а то је и циљ учењу историје царства Божијег.

Како је потребно, да се васпитаници уживе у односе разних воља и како се свака вољна радња врши на извјесном пољу рада и под утицајем извјесне ситуације, то је још потребно у овом предмету и то поље и ту ситуацију по могућству до ситнице изнијети. Није нам на одмет ни најмања епизода из живота историске личности у чији живот хоћемо потпуно да прозremo, а тако да би познали културни

развитак доба у којем је личност живјела помоћи ће нам у томе проучавање неког ма и незнатног културно-историског објекта. Оно Аврамово: „Ако ћеш ти на лијеву страну ја ћу на десну, а ако ћеш ти на десну ја ћу на лијеву“ чини се као нешто обично, али је у томе *идеја права* оличена баш онако како се о њој може идеалисати; но да би душевно неразвијен то и узео као принцип живота, треба му отворити духовне очи, да боље види Аврама у моменту када предупређава могући спор. Не треба безбрижно проћи поред каквог жртвеника или нпр. поред оне јаме у коју Јосифа бацеше, итд.

Личност са својом вољом, вријеме мјесто и т. д. и т. д. све се то износи пред дјецу строго узевши у обзир ступањ њихова развића, њихов језик, а при том трудећи се, да се изнешеним заведе и њихова машта и њихово срце не огрешивши се о суштину извора (Св. Писма).

Овако налаже наука о предавању Свештене Историје, а у овом смислу треба, да је написан и уџбеник из овог предмета, ако баш хоћемо, да егзистира. Као такав он би био згодна лектира за дјецу, а наравно мора бити написан са особинама, које се траже од те лектире уопште. У колико пак г. Јовићевић у својој књизи одговара овим захтјевима види се по опим причама, које су тамо изложене, а које су већином штуре и сухопарне, као да је нама у главном до тога да знамо хронолошко ређање вођа и владара јеврејских, који се тамо износе као лутке, без икакве типичне карактеристике, која се не може ни уочити без радње, а та се радња у овој књизи врло лоше представља. Узмите за примјер причу о Соломону. Ту нема слике — то није ни најобичнија карикатура. Како ћемо уживјети дјецу у оно што је Соломон преживио, кад овдје готово ништа од тога није приказано. Соломон је млад, сирак без оца — цар. То вам је жива слика немоћи према великој одговорности. Бог се Соломону јавља да му помогне и куша га. Соломон се у кушању показује онакав, какав би требао, да је сваки — тражи мудрост и доброту срца, а то је врлина не само за цара, него и за сваког другог. Богу је угодна његова потражња и даје му и оно што му није тражио, те сад Соломон постаје и најбољи владалац и најбогатији и најмудрији човек. (а не прије но му се Бог и јавио). Али да дјеца осјете оно што је осјетио Соломон, кад је остао без оца, кад му се

Бог јавио и т. д. треба то са осјећањем пратити било у предавању било у књизи, — а да се са Соломоном све збило онако како му је Бог рекао, то треба да видимо, треба да се изнесе сав рад Соломонов, што г. Јовићевић не чини, он нигдје не помиње, да је Соломон оградно величанствену и управо јединствену цркву, те се тим показао побожан, вјеран својој ријечи, коју је оцу на самрти дао, а и себи представио као заиста најбогатијег човјека свог времена. Опис цркве, указивање на њену дугу градњу, на број радника и т. т. све то показује велику моћ Соломонову, а с друге стране представља културно стање онога времена. — Каква ли је тек мудрост оличена у Соломоновом *суду*?! Нијесу на одмет ни она два контрасна карактерна типа — оне двије жене, којијема је Соломон судио. Од свега овога нема код госп. Јовићевића ама баш ништа! Он каже Соломон је био најбогатији и најмудрији човек, и то треба вјеровати ма се и ничим не потврдило. Овдје дјеца нити имају што мислити ни осјећати, већ просто морају цитирати ријечи, које ће само мемоаријом моћи код себе неко доба задржати.

Но не само, да у овој књизи није свијет (идеални) естетички представљен (естетика у широком смислу,) но и начин језичног излагања, који је у њој заступљен не одговара дјечијем ступњу развића. Директан говор, који заиста треба да је довољно заступљен у књигама ове врсте, не треба да се испољава у буквалним и дјецу неприступачним цитатима, којима ова књига кипти. Тај директан говор треба да је овдје директан само по форми, а не баш по суштини, а доћеран на такав калуц, како ће помоћи наставу, а не правити јој сметње. Уопште г. Јовићевић није ступио на дјечији ниво, па писао за дјецу.

За овакву је радњу Св. Писмо на расположењу и према свом циљу према циљу предмета у уџбеник мећемо материјал, који том циљу одговара и онда није нам до тога, да морамо у књигу унијети неке ситнице, које нијесу важне, а кваре нам посао. Какав ли је песимизам изражен у ријечима: „Од сада нећу више клети и кажњавати земљу због људи, *јер људи од малена зло мисле и чине*“ (нешто друкчије у Књизи Постања VIII 21), а како ли ћемо тек указати дјецу на лакомство Исавово, који за лећу продаје старешинство, кад он вели: „Шта ће ми старешинство, кад хоћу

да умрем“? Дакле не можемо га осудити како ми хоћемо, јер његов поступак правда његова крајња борба за животни опстанак, и пребацивању нема мјеста. У другој се форми овако што-год пред дјецу износи.

У опште не допада нам се ово, што код нас уџбеници за основну школу ничу на квантум, и лађа се писања истих и ко осјећа и ко не осјећа снаге за тај тако деликатан посао, просто као да је циљ писцима сасвим нешто друго, а не наш школски напредак!.. Овакав рад иде на уштрб нашем васпитном успјеху, а исти ће послужити доцније историку нашег школског развића да неправилно представи наш данашњи школски напредак, да га потцијени јер ће пред собом имати аргументе за то, имаће наше данашње уџбенике од којих многи не могу издржати критику, а међу тијема многијем је и г. Јовићевићева књижица, којом се овдје позабависмо.

Саво П. Вулетич

Православна Далмација, историјски преглед. Написао Е. Н. М. Издавачка књижарница А. Пајевића у Новом Саду издала је ту скоро ово монументално дјело, које критички пропраћа живот православне цркве у Далмацији од њеног постања од год. 55. кад је Тит ученик ап. Павла основао ту цркву, па до 1849., када је православлу од цара аустријског призната равноправност у овој земљи. То је вријеме у књизи подијељено на седам периода.

По могућности „Књижевни Лист“ доцније опширније проговорити о овој веома важној принови у нашој књижевности.

Neera: Књига мојега сина (Il libro di mio figlio). Да те научи мислити. Са дозволом списатељице превео Иван Васин Поповић. Сарајево Штампарија Тира и Фоглера. 1901. Ко ово, заиста ваљано, дјело прихвати неће сигурно пропустити, а да га не дочита, а читаће га у сласт. Чињенице, које се овдје износе и ако читаоцу нијесу стране, и ако све то можда спада у сверу његова памћења, те читањем исто само репродуцира, опет књига оставља на њега такав упечаток, да прочитао је осјећаће да је много што шта из ње научио. За оне пак који тек образују свој карактер књига је ова дар Божији, јер им чувена списатељица преко свог сина шаље толико лијепих савјета, толико поуке, да би требали „Књигу мојега сина“ држати непрестано уза се и поједине њене ставове учити на изуст, јер је у њима заиста мудрост

ипољена. „Бојим се да није цинички, али ја бих отпочела са једним начелом, које мислим да је најважније: ма шта био, поштењак или хуља, само буди сав“ — вели се на 7. страни ове књиге, а то је начело *дошљедности воље* без чега не може бити карактерности, а карактер улијева решпекат па макар и не био прожмат моралним идеама, човјек пак „без боје“ не даје ослонаца ни зашта, па ако је некад случајно и био заступник *доброте, права и правичности*; јер „половно је поштење једно зло: тешко се одупире искушењима, па с тога не вриједи ништа; с друге стране не чува нас од гриже савјести, те нас по томе не чини срећнијема“ (стр. 8.). А треба знати да „нека су људи духовити или глупи, радени или лијени, одгојени или простачни, једно ваља сви да су: поштени! — поштени од главе до пете, поштени кроз и кроз! Поштење не води свагда к срећи, али нам помаже да подносимо несрећу“ (стр. 8). Онијема којим највећма ову књигу препоручујемо изнијећемо овдје и ријечи списатељице, што их говори ономе, коме је књигу намијенила — своје сину, а којима се књига и завршује: „Ја не могу да те пратим до краја; но ови листови у којима се расклапа сва душа твоје мајке нека се никад не би одвојили од тебе! У часовима туге и бриге, када би ти радо погледао у миле очи твоје мајке и радо осјетио њезину руку на свом челу — онда ме овдје потражи, онда ме зовни, сине мој! А ја ћу те погледати, зборићу ти кроз ову књигу, коју је моја велика љубав за те написала.“

Што се тиче самог превода напоменућемо, да преводилац није покљонио довољно пажње чистини српског језика, те у књизи и наилазимо нпр. на: „поштивају туђу својину“... „благородни научи...“ „оваке особе *најзолију*“ итд.

С. П. Вул.

Ернст од Вилденбруха: Племенита Крв, прича за омладину. Презели са 30. немачког издања Б. и И. Миловановић. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића у Мостару. 1901. год. Ствар веома обична и свакако је привукла пажњу преводилаца само за то што је тридесето издање. Језику у преводу није покљоњено довољно пажње те тамо и налазимо на: „онај *један* беше главом *вишљи* од оног другог.“ (Стр. 8) „...а он је *сасвим* *просто* даје свом *cher frere*, да с њом *из* *не* *пије*.“ Стари бордо здраво мрк“ и т. д.

В.

O Černohorcoch. Listy z Cetinia roku 1878, od Ljub. P. Nenadovića. Zo srbského Vladimír Mičátek. Turčiansky Sv. Martin. Vydanie Knihkupecko nakladateľského spolku. 1901. Sa више илустрација из Црне Горе.

б) К њ и ж е в н и о г л а с и

Српска Књижевна Задруга издаје про-
бране пјесме др. Јована Јовановића—Змаја
за одраслију омладину у једној књизи под
називом **Чика Јова Српској Омладани**.
Управа Задругина мисли да ће ова нова
збирка Змајевих пјесама бити врло корисна
нашој дјечјој литератури; с тога моли за
растурање ове лијепе књиге.

Књига је штампана на финој хартији.
Цијена ће јој бити, у обичним тврдим ко-
рицама, до два динара. Скупљачи прет-
плате добивају осму књигу као награду.

Знаменити Срби XIX-ог вијека. И Срп-
ски је Народ предао вјечности свој деветна-
јести вијек... Обично се узима, да је минуло
стољеће дошло наглашено страшним бурама;
да му је на освитку судбина намијенила
задаћу обухватити крупна и необична дјела
народâ и појединаца на свима пољима, гдје
се снага рода људскога имала објавити. У
суморном завршетку минулога стољећа мно-
ги су о њему изrekli суд који, у кратко
сведен, гласи: деветнаести је вијек оставио
највећу задаћу своју, највидије обилежје
бића свога — питање о народности — не-
одлучено! И Српски Народ може потписати
тај суд. Па ипак — минуло стољеће не
прође за Народ Српски тихо ни на празно.
Ако Народ Српски и билежи у њему многе
преварене наде и многе отклоњене успјехе,
ипак је радом својим, борбом на свима по-
љима часнога дјелања, не само казао сви-
јету да је жив, већ је дао толике доказе
свога узвишенога и племенитог бића, да
је извојевао себи права и признања у колу
просвећених народа јевропских, да је задо-
био за се љубав и одушевљење највећих
умова и најбољих представника првих на-
рода. А како Српски Народ стајаше у де-
ветнаестом вијеку међу својом словенском
браћом? Мјесто одговора довољно је сјетити
се колико интереса за њ, колико љубави
према њему, показиваху словенски беса-
мртници: Козитар, Дсбровски, Шафарик,
Востоков и онај сјајни поменик њихових
другова из свих племена словенских.

Па шта бијаше то што у томе сто-
љећу изазва толику пажњу просвећенога
свијета према васцијелом народу Српском?
Многе су одлике тога доба: праска пушака,

која у лијепој Шумадији сјави да је на-
стало ново доба; звекет ханџара, који у
кршној Црној Гори нигда и не бијаху ста-
вљени у корице; њима слична борба готово
у свима другим покрајинама српским а у
различитим периодима минулога стољећа;
пробуђен дух народни, који се у свој ве-
личини својој јави у класичним народним
пјесмама српским. Ту бијаху, посебне,
први синови рода нашега: умни Доситије,
ћенијални Вук, учени Даничић, неуморни
Панчић, заслужни Мушички и Милутино-
вић, бесамртни Његош и Бранко, учени
Томазео и Пуцић, благи Боројевић и му-
дри Љубиша; изрази душе народне: Виш-
њић и слијепи Ђуро; велики добротвори:
Зелић и Текелија, Гавриловић и Игуманов.
А шта тек да речемо за владика Светог
Петра, за Војска Карађорђа, за првога
Књаза Милоша Великога, за див-јунаке:
Бирчанина, Ненадовића, Синђелића, Хај-
дук Вељка? А колики је, опет, списак сви-
јех онијех великана из свих покрајина
српских, који достојно могу стати поред
наведенијех великијех имена... Ко их гледа
бљеште му се очи!

И сад — хоћемо ли та, и таква, и-
мена предати само историји, да се њихо-
вим дјелима диве тек позни нараштаји, да
се тек нека покољења на њима уче како
треба за народ живјети, радити и мријети?
Или ћемо — за срећу своју, за славу рода
свога — заћи са сјајним помеником на са-
боре, и показати своме народу шта је дао
дух његов у минуломе стољећу, те га хра-
брити новом снагом и изазивати на нова,
Богом благословена, дјела? На таква се
питања одговор сам собом јавио: не пла-
шећи се труда ни жртава, брига и неса-
ница; не бојећи се да нас Народ неће ра-
зумјети; не очекујући да нас неће потпо-
моћи; а у увјерењу да тиме вршимо своју
српску дужност. —

Српска Штампарија у Загребу прегла
је да Народу Српском да дјело у коме ће
се — сликом и ријечју — огледати велики
дух његов у најбољим му синовима из свих
земаља у којима Србин живи, те још једном
изазвати признање ученога туђега свијета
према богатом духу рода нашега. То се
дјело зове: **Знаменити Срби деветнајестог
вијека.**

Дјело ће изаћи у 36 свезака, свакога
мјесеца тачно по једна свеска, почињући
мјесеца 1. (14.) јула 1901. год.

Свака ће свеска имати по *шест ликова*,
који ће бити израђени на невезаним посеб-

ним картонима. Послије сваких шест ликова долазе кратки животописи тих личности. Они ће се штампати на најфинијој хартији и тај ће дио имати своју засебну пагинацију, која ће се продуживати из свеске у свеску тако, да ће се на завршетку моћи тај књижевни дио — који ће тада добити свој посебни натписни лист с потребним предговором, прегледом садржине и регистром — издвојити и засебно повезати као што објашњава ликове, који се могу по вољи и лично нахођењу различито разређивати. Нарочита је пажња обрађена на савршеност умјетничке израде, која је повјерена најбољим таквим заводима у Јевропи. Увјерени смо да нећемо бити постидни ни пред својима ни пред туђинима.

Велики је, хвала Богу, избор који даје једновјесковни живот васцијелога Народа Српскога. Да би, пак, у одабирању грађе било и реда и поступности, узет је у главном за основу ред хронолошки. Али ће се од њега и отступити у неколико — управо само у толико колико је потребно да свака свеска приказује, по могућности, преглед већег броја српских покрајина, и да, по занимању и карактеру лица, буде што разноврснија и интереснија. Имајући све то на уму, прве три свеске доносе ове ликове с кратким животописима:

I Доситије Обрадовић, владика Петар I, Карађорђе Петровић, Кнез Милош Велики, Сава Текелија, Филип Вишњић.

II. Никола Луњевица, митрополит Стефан Штратимировић, Вук Ст. Караџић, Јован Гавриловић, Кнез Иво Смирнјач, Сима Пеуманов.

III. Јеврем Обреновић, Алекса Ненадовић, Илија Вирчанин, Симе Ненадовић. Димитрије Давидовић, Никола Томазо.

Прије но што смо приступили извршењу овога подухвата, ми смо се споразумијевали с највиђенијим књижевницима српским. У стању смо објавити да су сви, на које смо се обратили, обећали своју помоћ да наша замисао буде што боље изведена. Та ће господа бити на руци госп. Андри Гавриловићу, професору, у Биограду, који је главни уредник овога дјела.

Споразумјели смо се и са нашим српским умјетницима сликарства, који на овоме дјелу већ у велике и раде. Наш врли и признати умјетник г. Урош Предић изradio је натписни лист.

Сви су културни народи већ добили овакве прегледе својих знаменитих људи у XIX. вијеку. Сад га, у име Божје, добија и Српски Народ, до кога стоји да и овом приликом потврди свој положај на Словенском Југу, да покаже и докаже осталој браћи нашој Словенима, па и туђину, да је Српски Народ крај небројених патња и зала знао себе одржати и однеговати синове, којих се васцијело Српство с поносом сјећа и којима се подичити може. Ми предајемо српском двадесетом вијеку, као аманет ово српско дјело, нека га чува и поштује, нека се на њега угледа, јер сумњамо, да ће и једно будуће столеће бити у стању, да у таким групама однегује синове као што је то учинио XIX. вијек. То бјеше буран вијек за васцијело Српство, јер се у њему пружаху такве прилике: да се могао одликовати владар, војсковођа, јунак, пјесник, књижевник, композитор и добротвор. Да ли ће те прилике пружити и двадесети вијек, то је питање, *па баш за то прегнимо сви да узможемо ово огромно дјело крају привести*, јер оно ће нам бити за вјечита времена од велике користи, а служиће нам на дику и понос

Прве три свеске већ су готове Нарочито смо сачекали, да се ове три свеске сустигну, само да бисмо поштованој публици показали и доказали, да смо овај посао најозбиљније предузели, те да нема никакве бојазни, да би се започето дјело могло прекинути. Прва свеска разашлије се 1. (14) јула 1901. год.

Ми смо у ово највеће и најзнаменитије књижевно издање српско уложили огромна средства материјална, што ће лако појмити свако, који је и мањи сличан посао кушао. Али да би издање ово, коме је циљ и да ошлемени и да поучи, што више продрло у народ, ми смо одредили цијену најнижу која се могла учинити, а то је:

Свака свеска стије 3 круне или 4 дин.

Ко жели да се прешилати на ово цјелокупно монументално дјело, нека нам пошаље поштанском упутницом 3 круне (или 4 дин.) и тачно своју адресу, а будуће свеске слаћемо тачно свакога првога у мјесецу.

У најљепшим надама, остајемо с поштовањем

На Духове 1901. год

Загреб—Биоград.

Управа Српске Штампарије
у Загребу